МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

Екологічний менеджмент

КУРС ЛЕКЦІЙ

ТЕРНОПІЛЬ - 2024 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ

Кафедра менеджменту та адміністрування

Е К О Л О Г І Ч Н И Й М Е Н Е Д Ж М Е Н Т

КУРС ЛЕКЦІЙ

для бакалаврів усіх форм навчання,

спеціальності 073 «Менеджмент»

ТЕРНОПІЛЬ - 2024

Кирич Н.Б. Екологічний менеджмент. Курс лекцій для бакалаврів усіх форм навчання, спеціальності 073 «Менеджмент». Тернопіль: ТНТУ. 2024. 59 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.е.н. проф. Андрушків Б.М.
к.е.н., доц. Синькевич Н.І.

ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК: д.е.н., проф. Кирич Н.Б.

Курс лекцій з дисципліни «Екологічний менеджмент» розглянуто й затверджено на засіданні кафедри менеджменту та адміністрування.
Протокол № 1 від 29 серпня 2024 року.

Схвалено й рекомендовано до друку методичною комісією факультету економіки та менеджменту.
Протокол № 1 від 7 вересня 2024 року

ЗМІСТ

Вступ	6
Тема 1. Організаційна та правова системи управління екологічною безпекою в Україні	7
1.1. Правова система управління	7
1.2. Повноваження органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища	10
1.3. Спостереження, прогнозування, облік та інформування в галузі охорони навколишнього природного середовища	13
Тема 2. Природокористування його види та форми	15
2.1. Ліцензування на право користування природними ресурсами	15
2.2. Лімітування природокористування	18
2.3. Види договірних послуг	20
Тема 3. Екологічна експертиза технічних проектів	25
3.1. Основні завдання екологічної експертизи.	25
3.2. Об’єкти та суб’єкти екологічної експертизи	26
3.3. Форми екологічної експертизи	28
3.4. Державне регулювання та управління в галузі екологічної експертизи	30
Тема 4. Порядок проведення екологічної експертизи.	32
4.1. Статус експерта екологічної експертизи	32
4.2. Права та обов’язки замовників екологічної експертизи	33
4.3. Процедура проведення екологічної експертизи	34
4.4. Фінансування екологічної експертизи	38
Тема 5 Економічні основи охорони навколишнього природного середовища.	39
5.1. Поняття і склад економічного механізму охорони навколишнього природного середовища.	39
5.2. Природні кадастри.	40
5.3. Джерела фінансування охорони навколишнього природного середовища.	41

5.4. Платність природних ресурсів. 42
5.5. Екологічні фонди. 44
5.6. Екологічне страхування. 47
Тема 6. Вирішення екологічних проблем розвитку адміністративних одиниць у розвинутих країнах світу. 49
6.1.Зарубіжний досвід організації управління природокористуванням. 49
6.2.Економічні методи боротьби за збереження навколишнього середовища. 51
6.3.Законодавство у галузі екології та деякі приклади впровадження екологічних програм. 53
Використана література. 57

ВСТУП

Екологічний менеджмент, як наука вивчає особливості використання людством природного середовища у зв'язку з виробничими відносинами в сфері економічних наук. Екологічний менеджмент діє на основі основних екологічних законів, розвитку природи і суспільства. Він визначає економічну оцінку природних ресурсів; шкоду від забруднення навколишнього середовища та завдані збитки в грошовому виразі; негативні явища, що виникають від забруднення навколишнього середовища; проблеми ефективного використання природних ресурсів з урахуванням вичерпності їх запасів.

Екологічний менеджмент розглядає такі основні питання:

- оцінка природних ресурсів і пошук економічних механізмів досягнення їх найраціональнішого використання (різні форми плати за ресурси, прогресивні технології, безвідходне виробництво та ін.);
- виявлення негативного впливу господарської діяльності на довкілля (забруднення і пряме руйнування, тобто зміна умов природних ресурсів – це зводиться до оцінки збитків;
- створення економічного механізму регулювання взаємодії чи відновлення деградованої природи (плата за забруднення, штрафні санкції і т.д.)
- управління природокористуванням, тобто співвідношення економічних та інших методів регулювання цього процесу, аналіз реальної ситуації, що склалася у тій чи іншій галузях, розробка заходів на перспективу.
- екологічна експертиза технічних проектів

Мета курсу: довести до студентів принципи побудови системи органів державного управління екологічної безпеки в світлі Конституції України, ознайомити з вітчизняним та зарубіжним досвідом у цій сфері, показати основні знання та принципи екологічної оцінки проектів на сучасному етапі, форми і методи підвищення ефективності роботи системи державного управління у цій галузі науки.

У результаті засвоєння курсу студенти повинні:

- знати основні принципи побудови системи органів державного управління екологічною безпекою в Україні;
- мати знання про організацію і порядок підготовки проектів їх екологічну оцінку, сфери компетенції органів загальнодержавного, галузевого і територіального управління у цій сфері;
- розуміти відповідальність за порушення законодавства в екологічній сфері.

Лекційний курс

Тема1. Організаційна та правова системи управління екологічною безпекою в Україні.

План 1.1. Правова система управління.
1.2. Повноваження органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.
1.3.Спостереження,прогнозування, облік та інформування в галузі охорони навколишнього природного середовища.

1.1. Правова система управління.

Система екологічного менеджменту в країні визначається, формується і регламентується Законом України " Про охорону навколишнього природного середовища", прийнятого в 1991 р. Згідно з цим законом, метою державного управління в галузі охорони довкілля є:

- реалізація законодавства;
- контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки;
- забезпечення проведення ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів;
- досягнення узгодженості державних і громадських органів у галузі охорони довкілля.

Управління в екологічній сфері – це врегульована правовими нормами організаційно – виконавча діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, спрямована на використання природних ресурсів, охорону екологічного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Правовою основою управління в екологічній сфері є законодавство і норми інших галузей права, які створюють нормативно – правову базу для діяльності державних та інших органів, пов'язаних з виконанням ними управлінських повноважень.

Функції управління в екологічній сфері за основними напрямами діяльності умовно поділяють на дві групи: *загальні та спеціальні*.

До загальних функцій управління належать:

- планування;
- прогнозування;
- координація;

- організаційна діяльність;
- облік;
- екологічний контроль і нагляд.

Спеціальних функцій управління в екологічній сфері значно більше. До них можна віднести:

- стандартизацію та нормування;
- ліцензування і лімітування;
- екологічний моніторинг;
- екологічна інформація;
- екологічна експертиза;
- ведення державних природноресурсових кадастрів;
- ведення Червоної книги України;
- розподіл і перерозподіл природних ресурсів.

Таким чином, екологічні функції управління характеризують основні напрями організації та діяльності органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування і громадських формувань у сфері використання природних ресурсів.

Отже, державний екоменеджмент включає чотири основні функції:

1. Здійснення природоохоронного законодавства.
2. Контроль за екологічною безпекою.
3. Забезпечення проведення природоохоронних заходів.
4. Досягнення узгодженості дій державних і громадських органів.

Вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснюються в двох напрямках::

1) складання і затвердження екологічних нормативів природокористування (стосовно надр, ґрунтів, води, повітря, рослинного й тваринного світу тощо);
2) складання і затвердження комплексу еколого – економічних показників державного контролю за станом довкілля та діяльністю господарських структур.

Суспільні відносини між людьми та природою в державі регулюються Конституцією, законами, урядовими підзаконними актами, відомчими нормативними актами та нормативними актами місцевих органів влади.

Згідно з Державною програмою охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки, першочергово передбачається:

- розробити і впровадити економічний механізм охорони довкілля та раціонального природокористування;
- створити системи досконалого контролю за екологічним станом довкілля з одночасним запровадженням елементів комплексного екологічного моніторингу;
- розробити нормативну базу оцінки впливу шкідливих факторів на здоров’я людей;

- розробити екологічний кадастр природних ресурсів та класифікувати виробничі підприємства за ступенем їх безпеки.

Систематизація екологічного законодавства здійснюється у формі кодифікації та інкорпорації з визначенням першочергових та перспективних законодавчих і підзаконних актів. Кодифікація першочергових актів екологічного законодавства охоплює:

- прийняття нових законодавчих актів (законів України про зони надзвичайних екологічних ситуацій, екологічне страхування, рибне господарство, про рослинний світ та положення про Зелену книгу, екологічну безпеку, радіаційну безпеку та радіаційний захист, ядерний експорт та імпорт, безпечне транспортування радіоактивних речовин, дозволену діяльність під час використання джерел іонізуючих випромінювань і т. д.);
- внесення змін і доповнень до раніше прийнятих природоохоронних законів щодо атмосферного повітря, земельних і водних ресурсів, рослинного й тваринного світу та раціонального використання інших природних ресурсів;
- підготовку проектів законів України про рекреаційні, курортні, лікувально – оздоровчі зони і зони з особливими умовами природокористування.

Кодифікація перспективних актів екологічного законодавства передбачає:

- прийняття кодифікованого акту у формі Екологічного кодексу України, законів України про континентальний шельф, про екологічну освіту та інформацію;
- розроблення підзаконних актів, які затверджує Кабінет Міністрів України (Положення про сертифікацію екологічно небезпечної продукції; Порядок встановлення лімітів викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря, рівнів шкідливого біологічного та фізичного впливу і т. д.);
- розроблення підзаконних актів Мінекоресурсів (Правила вилучення об’єктів тваринного світу в наукових, культурно – освітніх, виховних та естетичних цілях із природного середовища; Правила використання тварин з метою одержання продуктів їх життєдіяльності; Правила утримання, розведення використання та охорони диких тварин у неволі чи напівневільних умовах і т. д.)

Кодифікація комплексних нормативно – правових актів включає:

- розроблення нових підзаконних актів (Торговельний кодекс України; Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, розділ “Екологічні злочини”; Цивільний кодекс України);
- внесення змін і доповнень до чинних актів законодавства, які визначають статус центральних та місцевих органів державної виконавчої влади в галузі охорони довкілля і використання природних ресурсів, а також законодавчих актів про розмежування функцій спеціально уповноважених органів державного контролю в галузі охорони довкілля, природокористування і забезпечення екологічної безпеки.

Інкорпорація актів екологічного законодавства полягає в систематизації законодавчих і підзаконних актів екологічного законодавства, окремих розділів або витягів з них для використання з практичною, науковою та навчальною метою. Вона здійснюється періодично у формах підготовки до видання

коментарів до екологічного законодавства та публікування окремих збірників, упорядкування тематичних довідників, видання окремих законів та інше.

Ринково орієнтована економіка охоплює такі групи функцій екологічного менеджменту:

- реструктуризація виробництва,
- приватизація,
- створення конкурентного середовища і ринкового ціноутворення,
- програмно – цільового розподілу фінансів,
- корпорації,
- децентралізації та гнучкого нормування і оподаткування.

Це функції змішаного екологічного менеджменту, в якому на макрорівні діє державна управлінська інфраструктура, а на мікрорівні – ринкова.

На рівні підприємства до загальних функцій управління належать:

- формування екологічної політики;
- визначення екологічних цілей та завдань відповідно до екологічної політики;
- розроблення стратегічного плану реалізації екологічної політики;
- розроблення програми екологічного управління та механізму її реалізації;
- реалізація програми екологічного управління в узгодженні з елементами загальної системи управління;
- формування екологічної свідомості та мотивування;
- обмін інформацією та звітування;
- ведення документації екологічного менеджменту;
- оперативне управління;
- здійснення моніторингу;
- аналіз та вдосконалення.

1. 2. Повноваження органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій планування і прогнозування, спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю прогнозування, програмування, інформування виконавчо – розпорядчої діяльності.

Функції планування і прогнозування в екологічній сфері характеризують діяльність спеціально уповноважених на те органів з розробки й визначення показників і їх можливих змін у процесі використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

Екологічне планування і прогнозування на певні періоди здійснюється в різних організаційно – правових формах. Основними з них є проектні територіально – планувальні документи, цільові комплексні та екологічні програми. Планові показники та прогнози в екологічній сфері містяться насамперед у територіальних комплексних схемах охорони навколишнього середовища, генеральних планах населених пунктів, проектах планування і забудови територій, схемах розміщення та розвитку виробничих сил і окремих галузей народного господарства. Спеціальні документи містять планові показники

і загальнодержавні екологічні програми, які розробляються згідно з Положенням про порядок розроблення екологічних програм, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1998 р.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, Ради народних депутатів та їх виконавчі і розпорядчі органи, а також спеціально уповноважені на те державні органи, по охороні навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України.

Спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, його органи на місцях та інші державні органи, до компетенції яких законодавством України віднесено здійснення зазначених функцій.

Громадське управління в галузі охорони НПС (навколишнього природного середовища) здійснюється громадськими об'єднаннями і організаціями, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України.

Кабінет Міністрів України у галузі ОНПС:

- здійснює реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики;
- забезпечує розробку державних, міждержавних і регіональних екологічних програм;
- координує діяльність міністерств, відомств, інших установ та організацій України у питаннях охорони НПС;
- встановлює порядок утворення і використання позабюджетного фонду ОНПС та затверджує перелік природоохоронних заходів;
- встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у НПС, розміщення відходів;
- встановлює порядок визначення плати та її граничних розмірів за користування природними ресурсами;
- приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно – заповідного фонду загальнодержавного значення;
- організує екологічне виховання та екологічну освіту громадян;
- приймає рішення про зупинення або припинення діяльності підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та підпорядкування в разі порушення ними законодавства про ОНПС;
- керує зовнішніми зв'язками України в галузі охорони НПС.

Виконавчі та розпорядчі органи місцевих Рад у галузі ОНПС в межах своєї компетенції:

- здійснюють реалізацію рішень відповідних органів самоврядування;
- координують діяльність місцевих органів управління, підприємств, установ та організацій, розташованих на території незалежно від форм власності та підпорядкування;

- організують розробку місцевих екологічних програм;
- організують збір, переробку, утилізацію і захоронення промислових, побутових та інших відходів на своїй території;
- формують і використовують місцеві позабюджетні фонди ОНПС;
- погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій з питань ОНПС і використання природних ресурсів;
- забезпечують систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ, організацій та громадян;

До компетенції Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів Україниі його органів на місцях належать:

- здійснення комплексного управління в галузі ОНПС, проведення єдиної науково-технічної політики з питань ОНПС і використання природних ресурсів;
- державний контроль за використанням і охороною земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності;
- організація моніторингу;
- затвердження нормативів, правил, участь у розробці стандартів щодо регулювання використання природних ресурсів;
- здійснення державної екологічної експертизи;
- одержання безоплатно від міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій інформації;
- видача дозволів на захоронення промислових, побутових та інших відходів, викиди шкідливих речовин;
- подання позовів про відшкодування збитків і витрат, заподіяних в результаті порушення законодавства про ОНПС;
- складання протоколів та розгляд справ про адміністративні правопорушення в галузі ОНПС;
- керівництво заповідною справою, ведення Червоної книги України;
- координація робіт інших спеціально уповноважених органів державного управління в галузі ОНПС;
- здійснення міжнародного співробітництва, узагальнення і поширення міжнародного досвіду в цій галузі.

Громадські природоохоронні об’єднання мають право:

- розробляти і пропагувати свої природоохоронні програми;
- утворювати громадські фонди охорони природи;
- брати участь у проведенні спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі ОНПС перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів;
- проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати;
- одержувати у встановленому порядку інформацію про стан НПС, джерела його забруднення;
- виступати з ініціативою проведення місцевих і державних референдумів з питань, пов’язаних з ОНПС;
- вносити до відповідних органів пропозиції про організацію територій та об’єктів природозаповідного фонду;

- подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про ОНПС;
- брати участь у заходах міжнародних неурядових організацій з питань ОНПС.

1.3. Спостереження, прогнозування, облік та інформування в галузі охорони навколишнього природного середовища.

З метою забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан НПС, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні створюється система державного моніторингу НПС. Це порівняно нова функція управління в екологічній сфері

Спостереження за станом НПС, рівнем його забруднення здійснюється Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, іншими спеціально уповноваженими державними органами, а також підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану НПС. Підприємства, установи та організації зобов'язані безоплатно передавати відповідним державним органам аналітичні матеріали своїх спостережень.

Спеціально уповноважені державні органи разом з відповідними науковими установами забезпечують організацію короткострокового і довгострокового прогнозування змін навколишнього ПС, які повинні враховуватися при розробці і виконанні програм та заходів щодо економічного та соціального розвитку держави.

Для обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання ведуться державні кадастри природних ресурсів. Об'єкти, що шкідливо впливають, або можуть вплинути на стан НПС, види та кількість шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє ПС, види і розміри шкідливих фізичних впливів на нього підлягають державному обліку. Підприємства проводять первинний облік у галузі ОНПС і безоплатно подають відповідну інформацію органам, що ведуть державний облік у цій галузі.

Збір, обробка і подання відповідним державним органам зведеної статистичної звітності про обсяги викидів, скидань забруднюючих речовин, використання природних ресурсів, виконання завдань по ОНПС та іншої інформації, ведення екологічних паспортів здійснюється за єдиною для держави системою в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України його органи на місцях покладається підготовка та подання щорічно Верховній Раді України Національної доповіді про стан НПС у державі, випадки і причини його екстремального забруднення, екологічні прогнози, про притягнення винних до відповідальності.

Для розробки заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків втручання людини в НПС і поліпшення екологічної ситуації, застосування методів оптимізації природокористування з одержанням максимуму продукції

при одночасному збереженні довкілля необхідна організація регіонального екологічного моніторингу.

Моніторинг – це комплексна система спостережень, оцінки і прогнозування стану змін НПС і відтворення ресурсів під впливом природоохоронних і антропогенних факторів.

Залежно від призначення моніторинг навколишнього середовища поділяють на загальний (стандартний), оперативний (призовий) та фоновий (науковий).

Система державного екологічного моніторингу створюється і здійснюється на трьох рівнях:

- національному – на всій території України;
- регіональному – у межах адміністративно – територіальних одиниць на територіях економічних і природних регіонів;
- локальному – на території окремих об'єктів (підприємств, міст, ділянках ландшафтів).

Спостереження за станом природних ресурсів в Україні здійснюють десять міністерств та відомств:

- Мінекобезпеки;
- Національне космічне агентство України;
- Міністерство охорони здоров'я;
- Міністерство сільського господарства та продовольства;
- Державний комітет України з гідрометеорології;
- Державні комітети України з водного господарства, з геології та використання надр і земельних ресурсів;
- Державний комітет України з житлово–комунального господарства .

Надана цими організаціями інформація узагальнюється та аналізується Мінекобезпеки України і щорічно публікується в Національній доповіді про стан НПС України.

Основними завданнями екологічного моніторингу є:

- організація єдиної державної системи і контролю за складовими природного середовища;
- налагодження автоматизованої системи збору, обробки, узагальнення і зберігання систематичної інформації про кількість і стан природних ресурсів (банк даних);
- оцінка природно – ресурсного потенціалу та можливого рівня використання ресурсів;
- інвентаризація джерел забруднення і вивчення ступеня антропогенного впливу на компоненти природного середовища;
- моделювання і прогноз змін екологічної ситуації і рівня здоров'я довкілля;
- розробка управлінських рішень, спрямованих на забезпечення раціонального природокористування і його розвитку регіону.

Питання для сомоконтролю:

1. У чому полягає суть правової системи управління державною політикою в сфері охорони довкілля?
2. Як здійснюються узагальнення практики застосування законодавства про ОНПС?
3. Чим регулюються суспільні відносини між людьми та природою в державі?
4. У якій формі здійснюється систематизація екологічного законодавства?
5. Поясніть, що таке кодифікація та інкорпорація екологічного законодавства?
6. Які основні функції включає державний екологічний менеджмент?
7. Що належить до загальних функцій управління на рівні підприємства?
8. У чому полягає суть управління в галузі ОНПС?
9. Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі ОНПС.
10. Компетенція спеціально уповноважених органів державного управління в галузі ОНПС та використання ресурсів.
11. Які повноваження громадських об”єднань у галузі ОНПС.
12. Яка мета моніторингу НПС?
13. Спостереження, прогнозування, облік та інформування в галузі НПС.
14. Яка мета ведення кадастрів природніх ресурсів?
15. Які міністерства та відомства здійснюють спостереження за станом природних ресурсів в Україні?
16. Які основні завдання екологічного моніторингу?

ТЕМА 2 Природокористування його види та форми.

План 2.1. Ліцензування на право користування природними ресурсами.
2.2. Лімітування природокористування.
2.3. Види договірних послуг.

2.1. Ліцензування на право користування природними ресурсами.

Під *природокористуванням* розуміють можливість використання людиною корисних властивостей навколишнього природного середовища — екологічних, економічних, культурних і оздоровчих. Звідси зміст природокористування включає три її форми: економічну (головна), екологічну і культурно-оздоровчу.

Форми природокористування здійснюються у двох видах:: загального і спеціального природокористування.

Загальне природокористування не вимагає спеціального дозволу. Воно здійснюється громадянами на основі приналежних їм природних прав, що існують і виникають як результат народження й існування (користування водою, повітрям і т.д.).

Спеціальне природокористування здійснюється фізичними і юридичними особами на підставі дозволу уповноважених державних органів. Воно носить цільовий характер і по видах використовуваних об'єктів поділяється на

землекористування, користування надрами, лісокористування, водокористування, користування тваринним світом (дикими тваринами і птахами, рибними запасами), використання атмосферного повітря. Спеціальне природокористування пов'язане із споживанням природних ресурсів.

Ліцензія на право користування природними ресурсами.

Ліцензування належить до групи традиційних адміністративних механізмів управління. Основні принципи державної політики України у сфері ліцензування – це захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави.

Ліцензування природокористування — прояв адміністративно-правового шляху регулювання екологічних відносин методами заборони, дозволу і вповноважування.

Розвиток ліцензування природокористування і природоохоронної діяльності набуває в Україні дедалі ширшого застосування, оскільки воно належить до ефективних інструментаріїв екологічного управління. Ефективність ліцензування полягає у його комплексності, але крім адміністративних важелів управління об'єднує такі інструментарії:

1) інформаційний – екологічний аудит та екологічну експертизу;
2) економічний – визначення умов справляння платежів;
3) ринковий – укладення договору з ліцензіатом.

По своїй сутності ліцензія на природокористування має три ознаки: *по-перше*, вона є актом власника природного ресурсу (фондотримача); *по-друге*, є формою прояву контролю держави за раціональним використанням природного ресурсу; *по-третє*, є засобом регулювання раціонального природокористування.

Ліцензія видається на кожен вид діяльності. Термін її дії — один рік. Кількість ліцензій по окремих видах у силу екологічних вимог, місця розташування й інших факторів може обмежуватися. Ліцензії можуть бути видані за заявками здобувачів, у тому числі і на конкурсній основі. Недотримання встановленого порядку користування ліцензією, передача її іншим обличчям, порушення санітарних, екологічних, торгових правил спричиняють позбавлення ліцензії за постановою органу, що її видав. Відмова у видачі ліцензії, позбавлення права на ліцензію можуть бути оскаржені у суді, арбітражному суді. Контроль за дотриманням ліцензійних умов веде територіально-галузевий орган адміністрації.

Право на видачу ліцензій мають органи ліцензування:

- Міністерство екології та природних ресурсів України;
- Державний комітет ядерного регулювання України;
- Національне космічне агентство України;
- Міністерство палива та енергетики України;
- Міністерство аграрної політики України;
- Державний комітет України по земельних ресурсах.

Розвиток екологічного ліцензування має два стратегічні напрями: *окреме* та *комплексне* ліцензування. *Окреме ліцензування* стосується видів діяльності в галузі охорони навколишнього природного середовища і здоров'я населення, а також окремих видів природокористування з введенням спеціальних дозволів на право розміщення в навколишньому середовищі викидів, скидів забруднювальних

речовин та відходів. *Комплексне ліцензування* визначає право на здійснення одночасно викидів, скидів забруднювальних речовин у довкілля та розміщення відходів. Цей вид ліцензування поки не знайшов свого застосування в Україні і потребує формування відповідної законодавчої бази

Існують наступні види ліцензій:

Природоресурсна ліцензія — це дозвіл на ведення певного виду діяльності, пов'язаної з використанням якого-небудь природного ресурсу. У цій ліцензії сконцентровано дві функції: контроль за законністю, раціональністю діяльності по використанню і дотримання екологічних і санітарних норм і нормованого споживання відповідного природного ресурсу.

У залежності від об'єкта ліцензуватися можуть ресурси економічні (заготівля деревини, видобуток нафти і т.д.), екологічні, призначені для захисту природи і людини (поховання радіоактивних відходів, дозвіл на викид пилу в атмосферу і т.д.), оздоровчі ресурси природи (дозвіл на користування лікувальними властивостями природного середовища) чи культурні (дозвіл на археологічні розкопки).

Ліцензія на використання земель видається адміністрацією району, міста у вигляді земельно-відвідного акта на основі рішення про представлення земель визначеному суб'єкту чи продажу земельної ділянки на основі договору закупівлі-продажу за результатами конкурсу, аукціону і т.д. Земельний акт про відвід видається для використання земель строго по цільовому призначенню — ведення селянського господарства, сільськогосподарського виробництва, садівництва, міського господарства, розвідки корисних копалин і т.д.

Ліцензія на використання надр видається на геологічну розвідку надр, видобуток корисних копалин, будівництво й експлуатацію підземних споруджень, поховання шкідливих речовин, скидання стічних вод, для утворення особливо охоронних територій.

Ліцензія на використання вод. Розрізняють загальне і спеціальне водокористування, а також відособлене водокористування. На спеціальне й відособлене водокористування видаються ліцензії. Вони засвідчують право водокористувача на користування водяним об'єктом у визначених межах, відповідно до зазначеної мети, на встановлений термін при дотриманні вимог і умов, передбачених у ліцензії.

Видані ліцензії можуть бути переглянуті чи анульовані органами управління, якщо відбудеться зміна екологічної обстановки, загроза нанесення шкоди природному середовищу і здоров'ю населення.

Право користування ліцензією може бути достроково припинене чи обмежено по суб'єктивних чи об'єктивних причинах. Суб'єктивні причини — порушення умов ліцензії, невиконання заходів щодо охорони водного об'єкту і т.д. Об'єктивними причинами можуть бути: зміни умов водокористування, загроза населенню в зв'язку із стихійним лихом і т.д.

Ліцензії на використання лісів. Основи лісового законодавства передбачають два види лісокористування: основне і побічне. Основне — заготівля деревини і живиці; побічне — збір ягід, грибів, горіхів, сінокосіння, полювання, рибальство і т.д.

Лісовий квиток — інший різновид ліцензії в лісовому господарстві. Він видається на заготівлю живиці (смоли), а також на побічні лісові користування (заготівля лікарської сировини, сінокосіння, пасіння тварин, промислова заготівля грибів, ягід, плодів).

Контроль за виконанням умов лісокористування ведеться лісгоспом відповідного району чи міста.

Ліцензія на використання тваринного світу. Закон України про охорону і використання тваринного світу визначає наступні види діяльності: рибальство, полювання на птахів і тварин, використання продуктів життєдіяльності і корисних властивостей тварин, користування тваринним світом у наукових, культосвітніх, виховних, естетичних цілях. Ліцензії на їхнє користування видають органи охорони і використання тваринного світу. Зокрема, по диких тваринах — органи мисливства, по лові риби — органи рибнагляду.

Ліцензування на використання атмосферного повітря. Як екологічний ресурс повітря використовується при складуванні газоподібних чи відходів викидів шкідливих речовин і їхніх домішок. Суть цієї системи ліцензування складається в наступному:

— інвентаризація викидів шкідливих речовин виробничим об'єктом;
— визначення на основі діючої ГДК гранично припустимих норм викидів шкідливих речовин для об'єкта;
— установлення добового, річного ліміту викидів шкідливих речовин в атмосферу для конкретного об'єкта;
— видача дозволу на викид, у якому вказується ліміт і норма викидів шкідливих речовин, термін дії.

Після оформлення ліцензії ліцензіат стає об’єктом екологічного контролю.

2.2. Лімітування природокористування.

В екологічному нормуванні слід виокремити два напрями: саме *нормування і лімітування*. При *нормуванні* визначаються нормативи гранично допустимих викидів і скидів забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище та інших видів шкідливого впливу на нього, а також нормативи плати за забруднення навколишнього середовища і розміщення відходів. Мета лімітування полягає в затвердженні для підприємств, установ та організацій лімітів використання чи добування природних ресурсів, лімітів викидів і скидів забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище та лімітів на утворення і розміщення відходів.

Екологічні стандарти поділяються на міжнародні, державні, галузеві та локальні. *Міжнародні* стандарти затверджуються і впроваджуються Міжнародною організацією із стандартизації (ISO), *державні* – спеціальними постановами Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики, *галузеві* – наказом відповідного міністерства чи відомства, *локальні* – постановою відповідного територіального природоохоронного органу в межах його компетенції

Ліміти на природокористування — це система екологічних обмежень по територіях. Вони являють собою обсяги граничного вилучення природних ресурсів, що встановлені підприємствам - природокористувачам на певний термін, а також викидів чи скидань у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин і розміщення відходів виробництва. Ці ліміти встановлюються для підприємств - природокористувачів державними органами охорони навколишнього природного середовища з урахуванням необхідності поетапного досягнення нормативних обсягів використання природних ресурсів.

Ліміти, так само як і ліцензії, є одним з ефективних засобів охорони навколишнього природного середовища. Так само як і ліцензування, лімітування обумовлене обмеженістю запасів природних ресурсів і необхідністю їхнього раціонального використання і відтворення.

Лімітування природокористування здійснюється відповідно до тих напрямків, по яких здійснюється саме природокористування, а саме:

- вилучення природної речовини з природи;
- внесення антропогенної речовини в природу.

Звідси ліміти можуть установлюватися на гранично припустимі норми вилучення, виїмки, використання природної речовини з природного середовища, або на гранично припустимі норми викидів, скидань шкідливих речовин у природне середовище, розміщення відходів.

Ліміти на вилучення природної речовини при використанні природного середовища встановлюються і реалізуються під загальною концепцією раціонального використання і відтворення природних ресурсів. Вони розподіляються по визначених об'єктах:

— по землях — діють норми відводу земель для автомобільних доріг і залізниць, для аеропортів, магістральних трубопроводів, для меліоративних систем, газових і нафтових шпар, для підприємств рибного господарства, для ліній зв'язку, електромереж і т.д.

Мета встановлення лімітів подвійна — природоохоронна й економічна: збір плати за нормативне і наднормативне споживання ресурсів. Кошти, отримані від мита за споживання ресурсів, йдуть на їхнє відтворення і раціональне використання.

Гранично припустимі скидання, викиди, розміщення відходів (шкідливих речовин) також являють собою вид природокористування. У цьому випадку лімітування вирішує природоохоронні завдання шляхом економічного стимулювання джерела забруднення до скорочення відходів (використовують екологічні фонди, що акумулюють засоби, що надходять за викиди, скидання, поховання шкідливих речовин).

Одним з основних недоліків екологічного нормування на сучасному етапі його розвитку є те, що лише незначна частина норм може вважатися екологічними, оскільки встановлені вони без врахування законів існування екосистем та біотичного механізму регулювання якості навколишнього середовища. Тому одним із головних завдань є підвищення саме ступеня екологічності норм. Крім того, під час їх розробки слід враховувати специфіку регіонів держави і вносити елементи територіальної диференційованості цих регіонів. Чимало норм

природокористування слід також відобразити в законодавчих актах, які регулюють сфери підприємницької діяльності, у нормах цивільного, податкового, інвестиційного, банківського права тощо.

2.3. Договірні форми природокористування

В умовах соціалістичної системи господарювання, панування адміністративного методу регулювання природокористуванням, віднесло договір до числа допоміжних засобів регулювання, використання й охорони навколишнього природного середовища. Тривалий час ліцензія в цих умовах була єдиним документом, що є актом розпорядчого органу влади, що регулював взаємини сторін. Договір, якщо він і застосовувався в окремих випадках, то, як правило, служив засобом уточнення взаємин сторін. Суть договору полягала в конкретизації прав і обов'язків землекористувача по використанню земельної ділянки, термінів початку і завершення будівельних робіт, проведення робіт із благоустрою будинку і навколишньої території . Подібну ж функцію виконував договір, що укладався між сторонами при тимчасовому відводі земельної ділянки для будівництва доріг, ліній зв'язку й інших споруджень. Договір уточнював права й обов'язки учасників відносин по:

— збереженню і використанню родючого шару землі;
— рекультивації (біологічної і технічної) земельної ділянки;
— здійсненню порядку проведення розрахунків і відповідальності сторін за неналежне виконання договірних умов.

В міру подальшої економізації охорони навколишнього природного середовища, більш широкого впровадження в екологічні відносини економічних методів регулювання відносин договір приймає усе більш розповсюджену і самостійну форму. При цьому необхідно відзначити, що в сфері екології, де особливу роль грає зміст, а не форма відносин, найчастіше використовують договори інноваційного типу. У принципі, у господарських відносинах сторони можуть укласти будь-як договір, якщо він не суперечить чинному законодавству.

Найбільший розвиток отримує відомий тип договору - лізинг та оренда.

Слово “лізинг” походить від англійського “lease” – брати чи здавати майно в оренду, тобто в тимчасове володіння й користування.

Згідно із законом України “Про лізинг” **Лізинг** – це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виняткове користування на визначений термін лізингоодержувача майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Об’єктом лізингу може бути будь – яке нерухоме і рухоме майно, яке може бути віднесене до основних фондів відповідно до чинного законодавства, у тому числі продукція, вироблена державними підприємствами, а також майно, не

заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передавання його в лізинг.

У галузі екології до об'єктів лізингу належать основні засоби, що використовуються для контролю за очищенням викидів, скидів забруднених вод, питної води тощо.

Суб'єктом лізингу є лізингодавець – суб'єкт підприємницької діяльності, у тому числі банківська або небанківська установа, який передає в користування об'єкти лізингу за договором лізингу; лізингоодержувач – суб'єкт підприємницької діяльності, який одержує в користування об'єкти лізингу за договором лізингу; лізингоодержувач – суб'єкт підприємницької діяльності, який одержує в користування об'єкти лізингу за договором лізингу; продавець лізингового майна (продавець) – суб'єкт підприємницької діяльності, який виготовляє майно (машини, устаткування тощо) та (або) продає власне майно, що є об'єктом лізингу

Суб'єктами договору лізингу є сторони, які мають безпосереднє відношення до об'єкта цього договору. Їх можна поділити на прямих і непрямих учасників.

До прямих учасників договору лізингу належать:

- лізингові фірми й компанії – лізингодавці;
- виробничі підприємства, фірми, бази відпочинку та ін.;
- лізингоодержувачі;
- постачальники об'єктів лізингу (машин, обладнання, транспортних засобів, іншого майна) – продавці.

До непрямих учасників договору лізингу належать комерційні та інвестиційні банки, які кредитують лізингодавця і виступають гарантами договорів, страхові компанії, брокерські та інші посередницькі фірми, різноманітні фонди.

Лізингова операція – це комплекс дій суб'єктів лізингу, спрямованих на виконання умов договору лізингу, а також на врегулювання відносин, що виникають між цими суб'єктами.

Традиційно лізингові операції в Україні застосовуються в промисловості, сільському господарстві, транспорті. На відміну від екологічної сфери в цих галузях технологія використання лізингу достатньою мірою відпрацьована.

Лізинг у галузі екології, природоохоронної справи та екологічної модернізації виробництв має суттєві особливості й тому його впровадження в Україні лише розпочинається. Ці особливості полягають у тому, що більшість проектів у цій галузі або є безприбутковими, або мають низьку рентабельність, а в разі підготовки проектів екологічного лізингу потрібне здійснення екологічного аудиту для досягнення найбільшого ефекту.

Світовий досвід показує, що послуги екологічного лізингу дають реальну можливість вирішити чимало екологічних проблем із мінімальними первинними витратами. За допомогою лізингу новітніх технологій і сучасного обладнання успішно розв'язуються питання:

- енергозбереження;
- раціонального використання природних ресурсів;
- переробки й утилізації побутових і промислових відходів;

- зменшення негативного впливу діючих виробництв на навколишнє середовище.

Предметом орендних відносин є характер використання земельних, водяних, лісових, рекреаційних і інших ресурсів. За договором на оренду природних ресурсів одна сторона — орендодавець — зобов'язується передати іншій стороні - орендарю — для цільового господарського використання конкретно визначені види природних ресурсів (земельні, лісові, лікувально-оздоровчі, водяні, рибогосподарські, мисливські) на встановлений договором термін. Орендар зобов'язується вносити обумовлену договором орендну плату і дотримувати правила раціонального використання й охорони природних ресурсів.

Сторонами в договорі оренди природних ресурсів виступають: як орендодавця — власник або власник природних ресурсів. Такими в нашій державі можуть бути області, міста і райони.

Орендарем у договорі оренди природних ресурсів може бути будь-яка фізична чи юридична особа: державні, кооперативні, суспільні підприємства, організації, громадяни, спільні підприємства, міжнародні організації й об'єднання, асоціації, селянські чи колективні господарства і т.д.

Тому що договір оренди природних ресурсів не обмежується тільки виняткова господарською експлуатацією ресурсів, то і договір крім економічних може переслідувати екологічні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні цілі.

Змістом орендних відносин є права та обов'язки сторін (насамперед орендаря) по економічному чи екологічному використанню природних ресурсів.

Незважаючи на різноманітність природних ресурсів, усі права й обов'язки орендаря можна звести до наступного:

— цільове використання ресурсу;
— раціональне використання ресурсу;
— виконання заходів щодо охорони і відтворення ресурсу, припиненню його виснаження і руйнування;
— дотримання екологічних вимог;
— повага прав і інтересів сусідніх (суміжних) природо - користувачів;
— відшкодування заподіяних збитків;
— своєчасна плата за користування ресурсами.

Слід зазначити, що практика орендних відносин в галузі природокористування має тенденцію до єдності учасників сторін щодо порядку укладення договору, що передбачає обов'язковими наступні УМОВИ:

— подача заявки зацікавленою організацією, громадянином із поясненням мети оренди природних ресурсів;

— вивчення можливостей використання природних ресурсів для визначених цілей (тут не виключена й екологічна експертиза);

— вивчення можливостей заявника реалізувати дану мету на умовах договору;

— проведення конкурсу чи аукціону;

— оформлення заявки за результатами конкурсу чи аукціону і висновок договору.

У практиці орендних відносин в галузі природокористування немає єдиних термінів укладення договору. Багато чого залежить від мети договору і якостей природного ресурсу. Земельна оренда звичайно має довгостроковий характер з переходом у власність. Це пов'язано з тим, що земля потребує від її власника капітальних витрат по збереженню і підвищенню родючості ґрунту.

Лісова і водяна оренди мають менші терміни, на мисливські угіддя договір оренди укладається терміном від 2 до 5 років. При цьому орендодавець має право достроково розірвати договір оренди при невиконанні орендарем його умов (зокрема, при не цільовому використанні ресурсів, невиконанні заходів щодо їх охорони і раціонального використання, порушенні вимог екологічного захисту).

Поряд з об'єктивними причинами розірвання договору на практиці застосовуються і суб'єктивні причини, тому що орендар несе майнову відповідальність за невиконання чи неналежне виконання умов договору. Разом з тим орендар має право через суд чи арбітражний суд вимагати відшкодування збитку, заподіяного природним ресурсам з боку інших юридичних осіб чи громадян.

На жаль, у зв'язку з тим, що практика орендних відносин в галузі природокористування тільки розвивається, далеко не скрізь мається нормативно-правова основа. Наприклад, в області тваринного світу, рекреації лісів і вод діють поки відомчі методичні розробки. У суді ж чи арбітражному суді для захисту інтересів сторін до договору можуть бути використані нормативні документи. Тільки в цьому випадку типові договори оренди можуть служити правовим документом у регулюванні природоресурсних орендних відносин.

Прагнення створити ринок природних ресурсів без шкоди для навколишнього природного середовища і з метою на його можливе покращення, створило за останні роки цілу серію інновацій у сфері природокористування.

На жаль, ці спроби не йдуть далі декларацій і не реалізуються на практиці, але вони вже претендують на реалізацію як ринкові елементи екологічних структур.

У літературі тривалий час обговорюються ідеї екологічного маркетингу, суть яких полягає у тому, щоб заходи по охороні навколишнього середовища стали об'єктом прибутку чи навпаки, прибуток, отриманий від використання природних ресурсів, одночасно забезпечував охорону і відтворення природних ресурсів.

Дебатується питання про розвиток ринку екологічних послуг на базі широких договірних зв'язків із залученням приватного капіталу і з розширенням приватної підприємницької діяльності.

Для розгляду екологічних послуг як предмету договірних зв'язків слід уточнити, що входить у визначення поняття «.екологічні послуги». У нього ввійшли такі види діяльності, як екологічне страхування еколого-правове забезпечення, діяльність екологічних фондів, навчально-консультативна робота, видавнича справа, нормування й оцінка якості навколишнього середовища і т.д.

Якщо розуміти екологічні послуги як такий широкий спектр діяльності, який здійснюється підприємницьким сектором економіки, то сфера договірних відносин тут досить різноманітна. У той же час вона піддається уніфікації на основі єдиного типового договору на надання екологічної послуги. Сторонами в такому договорі можуть бути адміністративні органи Міністерства екології і

природних ресурсів, що виступають у ролі оптового чи індивідуального замовника, звичайні природокористувачі — державні, кооперативні, суспільні, приватні, іноземні, міжнародні, діючі як замовники, і підприємства-виконавці екологічних послуг, що діють як підрядчики. Причому підрядчиком може виступати й окреме обличчя, що зобов'язується за договором виконати конкретну послугу: прочитати лекцію, написати методичну розробку, скласти проект нормативного акта, написати підручник і т.д.

*Договір комплексного природокористування***.**

Комплексне природокористування є одним із принципів охорони навколишнього середовища,

Під комплексним природокористуванням розуміється використання одного чи декількох природних ресурсів одночасно з урахуванням охорони навколишньої природного середовища і дотриманням вимог раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

Договірні зобов'язання при оформленні комплексного природокористування обумовлені тим, що практично завжди використання одних природних ресурсів неминуче торкається інтересів охорони і раціонального використання інших ресурсів.

Наприклад, ліцензії на розробку надр із метою видобутку корисних копалин не регулюють питань охорони земель, вод, лісів. А ці питання повинні бути порушені при розгортанні видобутку корисних копалин, інакше господарська діяльність такого роду неминуче приведе до руйнування природного середовища. Тому висновок і виконання договору по комплексному природокористуванню дозволить усунути цей пробіл.

На основі ліцензії природокористувач ставить перед органами охорони навколишньої природного середовища питання про висновок договору. Комітет з питань екології міста, району, області, краю, республіки вивчає всі документи, що характеризують наміри природокористувача по експлуатації природного ресурсу, і призначає екологічну експертизу.

Таким чином, ліцензія і позитивний висновок екологічної експертизи є основними документами, що вимагаються за Законом про охорону навколишньої природного середовища для висновку договору про комплексне природокористування. Висновок договору здійснюється виконавчою владою міста, району, краю, республіки в залежності від того, хто володіє природними ресурсами. Орган виконавчої влади може розпоряджатися тільки тими ресурсами, у відношенні яких він виконує повноваження власника або власника.

Договір покладає на природокористувача обов'язок по раціональному використанню природних ресурсів і дотриманню вимог охорони навколишньої природного середовища, а також норм екологічної безпеки. За невиконання умов договору чи їх порушення природокористувач несе відповідальність і зобов'язаний відшкодувати заподіяну шкоду.

Договір на комплексне природокористування є поки ще новим видом договірних зв'язків в області природокористування. На жаль, ще не розроблені

типові форми договорів, не вирішені остаточно питання, що стосуються наявності зв'язків з даним договором інших договірних відносин по тому самому предметі.

Питання для самоконтролю:

1. Природокористування. Поняття, сутність, мети.
2. Види і форми природокористування.
3. Юридичні права споживання природних ресурсів.
4. Ліцензування і види ліцензій.
5. Актуальні проблеми регулювання природокористування.
6. Форми здійснення природокористування.
7. Об”кти та суб’єкти лізингу.
8. Лізингова операція, її зміст.
9. Основні обов'язки природокористувача, права й обов'язки орендодавця.
10. Формування ринку екологічних послуг.
11. Вимоги раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

Тема 3 Екологічна експертиза технічних проектів.

План 3.1. Основні завдання екологічної експертизи.
3.2. Об’єкти та суб’єкти екологічної експертизи.
3.3. Форми екологічної експертизи.
3.4. Державне регулювання та управління в галузі екологічної експертизи.

3.1. Основні завдання екологічної експертизи.

Вся діяльність як народногосподарських об'єктів, так і органів державної влади у сфері екологічної експертизи технічних проектів регламентується відповідним законодавством та постановами Кабінету Міністрів України. Зокрема, **Закон України «Про екологічну експертизу»** передбачає дев'ять розділів.

Екологічна експертиза в Україні — вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Відносини в галузі екологічної експертизи регулюються цим Законом, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншими актами законодавства України.

Завданням законодавства про екологічну експертизу є регулювання суспільних відносин в галузі екологічної експертизи для забезпечення екологічної

безпеки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, захисту екологічних прав та інтересів громадян і держави.

Метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Основними завданнями екологічної експертизи є:

1. визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності:
2. організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;
3. встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, санітарних норм, будівельних норм і правил;
4. оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища, здоров'я людей і якість природних ресурсів;
5. оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей;
6. підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи.

Основними принципами екологічної експертизи є:

1) гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища;

2) збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки:

3) наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;

4) екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;

5) державне регулювання;

6) законність.

3.2. Об’єкти та суб’єкти екологічної експертизи.

Об'єктами екологічної експертизи є проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, передпроектні, проектні матеріали, документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан навколишнього природного середовища, створення загрози здоров'ю людей.

Екологічній експертизі можуть підлягати екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що

мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей.

Військові, оборонні та інші об'єкти, інформація про які становить державну таємницю, підлягають екологічній експертизі відповідно до цього Закону та інших спеціальних законодавчих актів України.

До документації на об'єкти екологічної експертизи додаються обґрунтування щодо забезпечення екологічної безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності з комплексною еколого-економічною оцінкою існуючого чи передбачуваного впливу на стан навколишнього природного середовища, оцінкою екологічного ризику і небезпеки для здоров'я людей та з альтернативними прогнозними варіантами зменшення цих впливів.

Особи, які передають документацію на об'єкти екологічної експертизи, в разі необхідності організують і фінансують проведення додаткових досліджень, пошукових і експертних робіт, забезпечують гласність і враховують громадську думку щодо запланованої чи здійснюваної діяльності, гарантують достовірність попередньої оцінки впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей, що відображається в Заяві про екологічні наслідки діяльності.

Суб'єктами екологічної експертизи є:

1) Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, його органи на місцях, створювані ними спеціалізовані установи, організації та еколого-експертні підрозділи чи комісії;

2) органи та установи Міністерства охорони здоров'я України — в частині, що стосується експертизи об'єктів, які можуть негативно впливати чи впливають на здоров'я людей;

3) інші державні органи, місцеві Ради народних депутатів і органи виконавчої влади на місцях відповідно до законодавства;

4) громадські організації екологічного спрямування чи створювані ними спеціалізовані формування;

5) інші установи, організації та підприємства, в тому числі іноземні юридичні і фізичні особи, які залучаються до проведення екологічної експертизи;

6) окремі громадяни в порядку, передбаченому цим Законом та іншими актами законодавства.

Замовники екологічної експертизи об'єктів, що в процесі реалізації (будівництва, експлуатації тощо) можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, зобов'язані оголосити через засоби масової інформації про проведення екологічної експертизи у спеціальній Заяві про екологічні наслідки діяльності.

Еколого-експертні органи чи формування після завершення екологічної експертизи повідомляють про її висновки через засоби масової інформації.

Участь громадськості в процесі екологічної експертизи.

З метою врахування громадської думки суб'єкти екологічної експертизи проводять публічні слухання або відкриті засідання.

Участь громадськості в процесі екологічної експертизи може здійснюватись шляхом виступів у засобах масової інформації, подання письмових зауважень,

пропозицій і рекомендацій, включення представників громадськості до складу експертних комісій, груп по проведенню громадської екологічної експертизи.

Підготовка висновків екологічної експертизи і прийняття рішень щодо подальшої реалізації (використання, застосування, експлуатації тощо) об'єкта екологічної експертизи здійснюються з урахуванням громадської думки.

3.3. Форми екологічної експертизи.

В Україні здійснюється державна, громадська та інші екологічні експертизи.

Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими для виконання. Приймаючи рішення щодо подальшої реалізації об'єктів екологічної експертизи, висновки державної екологічної експертизи враховуються нарівні з іншими видами державних експертиз.

Висновки громадської та іншої екологічної експертизи мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані при проведенні державної екологічної експертизи, а також при прийнятті рішень щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи.

Державна екологічна експертиза організується і проводиться еколого-експертними підрозділами, спеціалізованими установами, організаціями або спеціально створюваними комісіями Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства охорони здоров'я України, їх органів на місцях із залученням інших органів державної виконавчої влади.

До проведення державної екологічної експертизи можуть у встановленому порядку залучатися фахівці інших установ, організацій і підприємств, а також експерти міжнародних організацій.

Здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України і Міністерства охорони здоров'я України.

Проведення додаткових державних екологічних експертиз здійснюється за ініціативою заінтересованих осіб на підставі договору про надання еколого-експертних послуг або за рішеннями Кабінету Міністрів України, місцевих Рад народних депутатів чи їх виконавчих комітетів.

Об'єкти державної екологічної експертизи

Державній екологічній експертизі підлягають:

1) державні інвестиційні програми, проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку окремих галузей народного господарства;

2) проекти генеральних планів населених пунктів, схем районного планування, схем генеральних планів промислових вузлів, схем розміщення підприємств у промислових вузлах і районах, схем упорядкування промислової забудови, інша передпланова і передпроектна документація;

3) інвестиційні проекти, техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти і робочі проекти на будівництво нових та розширення, реконструкцію,

технічне переозброєння діючих підприємств; документація по перепрофілюванню, консервації та ліквідації діючих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, в тому числі військового та оборонного призначення;

4) проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в галузі забезпечення екологічної (у тому числі радіаційної) безпеки, охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, діяльності, що може негативно впливати на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей;

5) документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів і речовин (у тому числі тих, що закуповуються за кордоном), які можуть створити потенційну загрозу навколишньому природному середовищу та здоров'ю людей.

Відповідно до рішень Кабінету Міністрів України, місцевих Рад народних депутатів чи їх виконавчих комітетів державній екологічній експертизі можуть підлягати екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, в тому числі військового та оборонного призначення, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей.

В документації на об'єкти державної екологічної експертизи повинні передбачатися:

1) комплексна еколого-економічна оцінка впливу запланованої чи здійснюваної діяльності на стан навколишнього природного середовища, використання і відтворення природних ресурсів, здоров'я населення, оформлена у вигляді окремого тому (книги, розділу) документації і Заяви про екологічні наслідки діяльності;

2) обґрунтування впровадження сучасних, досконалих нематеріало -і неенергоємних, мало - і безвідходних технологічних процесів;

3) забезпечення комплексної переробки, утилізації і ефективного використання відходів виробництва;

4) заходи щодо економії водних ресурсів, забезпечення ефективної очистки всіх видів стічних вод, а також їх використання для технічних потреб без скидання цих вод у природні водотоки і водойми;

5) дієвість і досконалість передбачуваних заходів щодо охорони атмосферного повітря від забруднення;

6) забезпечення збереження, охорони і відтворення об'єктів рослинного і тваринного світу та природно-заповідного фонду;

7) забезпечення захисту населення і навколишнього природного середовища від шкідливого вітливу антропогенних фізичних, хімічних та біологічних факторів.

Документація, що подається на об'єкти державної екологічної експертизи, повинна бути у встановленому порядку погоджена з заінтересованими органами та містити оцінку можливих соціальних наслідків.

Замовники державної екологічної експертизи зобов'язані підготувати Заяву про екологічні наслідки діяльності та матеріали, на яких вона ґрунтується.

Громадська екологічна експертиза може здійснюватися в будь-якій сфері діяльності, що потребує екологічного обґрунтування, за ініціативою громадських організацій чи інших громадських формувань.

Громадська екологічна експертиза може здійснюватися одночасно з державною екологічною експертизою шляхом створення на добровільних засадах тимчасових або постійних еколого-експертних колективів громадських організацій чи інших громадських формувань.

Інші екологічні експертизи можуть здійснюватися за ініціативою зацікавлених юридичних і фізичних осіб на договірній основі із спеціалізованими еколого-експертними органами і формуваннями.

Примірний договір про надання еколого-експертних послуг затверджується Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України.

3.4. Державне регулювання та управління в галузі екологічної експертизи.

Компетенція Верховної Ради України в галузі екологічної експертизи

До відання Верховної Ради України в галузі екологічної експертизи належить:

1) законодавче регулювання відносин у галузі екологічної експертизи;

2) визначення основних принципів і порядку здійснення державної, громадської та інших екологічних експертиз;

3) вирішення інших питань у галузі екологічної експертизи.

Державне управління в галузі екологічної експертизи здійснюють Кабінет Міністрів України, місцеві ради народних депутатів, органи виконавчої влади на місцях. Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України як спеціально уповноважений орган у цій галузі і його органи на місцях, а також органи та установи Міністерства охорони здоров'я України та інші органи державної виконавчої влади відповідно до законодавства України.

Кабінет Міністрів України в галузі екологічної експертизи:

1) призначає проведення державної екологічної експертизи щодо екологічних ситуацій та діючих об'єктів і комплексів, негативний вплив яких на стан навколишнього природного середовища поширюється або може поширюватися за межі однієї області;

2) призначає проведення додаткової державної екологічної експертизи зазначених у пункті 1 цієї статті об'єктів екологічної експертизи;

3) визначає порядок передачі документації на державну екологічну експертизу;

4) затверджує перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку;

5) здійснює й інші функції в галузі екологічної експертизи в межах своєї компетенції.

Компетенція місцевих рад народних депутатів у галузі екологічної експертизи

Місцеві Ради народних депутатів у межах відповідної території у порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами:

1) приймають рішення і організують у разі необхідності проведення екологічної експертизи;

2) визначають граничні розміри відрахувань на проведення екологічних експертиз з відповідних позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища;

3) координують діяльність суб'єктів екологічної експертизи;

4) сприяють інформуванню населення про результати екологічних експертиз;

5) здійснюють контроль за дотриманням вимог законодавства про екологічну експертизу;

6) вирішують інші питання у галузі екологічної експертизи в межах своєї компетенції.

Окремі повноваження щодо регулювання відносин у галузі екологічної експертизи місцеві ради народних депутатів можуть делегувати своїм виконавчим комітетам.

Компетенція Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України в галузі екологічної експертизи

До відання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України і його органів на місцях належить:

1) здійснення державної екологічної експертизи, у тому числі додаткової;
2) затвердження у встановленому порядку нормативно-технічних та інструктивно-методичних документів у галузі екологічної експертизи;
3) формування системи і структури експертних підрозділів у складі Міністерства та його органів на місцях;
4) створення у встановленому порядку спеціалізованих установ і організацій, необхідних для науково-технічного забезпечення державної екологічної експертизи;
5) залучення спеціалістів і науковців до проведення державної екологічної експертизи;
6) здійснення заходів щодо забезпечення еколого-експертних підрозділів, установ і організацій висококваліфікованими фахівцями, вдосконалення експертної діяльності, форм і методів еколого-експертного аналізу та оцінки об'єктів екологічної експертизи;
7) координація еколого-експертної діяльності, здійснення методичного керівництва з питань проведення екологічної експертизи незалежно від її форм;
8) узагальнення практики проведення екологічної експертизи, застосування новітніх форм і методів еколого-експертного аналізу та оцінки;
9) здійснення інших функцій у галузі екологічної експертизи відповідно до законодавства України.

Компетенція статутних органів об'єднань громадян та інших громадських формувань у галузі екологічної експертизи

Компетенція статутних органів об'єднань громадян та інших громадських формувань у галузі екологічної експертизи визначається їх статутними документами відповідно до законодавства України.

Експертні та консультативні ради екологічної експертизи можуть утворюватися на добровільних засадах при державних еколого-експертних органах, об'єднаннях громадян та інших формуваннях з працівників науково-дослідних установ, вузів, висококваліфікованих спеціалістів-практиків народного господарства, представників громадськості та засобів масової інформації.

Типове положення про експертні та консультативні ради екологічної експертизи затверджується Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України.

Питання для самоперевірки:

1. Що таке екологічна експертиза технічних проектів?
2. Яка мета екологічної експертизи?
3. Які основні завдання екологічної експертизи?
4. Які основні принципи екологічної експертизи?
5. Загальні вимоги щодо проведення екологічної експертизи.
6. Об’єкти та суб’єкти екологічної експертизи.
7. Якою є участь громадськості в процесі екологічної експертизи?
8. Які є форми екологічної експертизи?
9. Які об’єкти підлягають державній екологічній експертизі?
10. Які є спеціальні вимоги до документації на об’єкти державної екологічної експертизи?
11. У чому полягає суть державного регулювання та управління в галузі екологічної експертизи?

Тема 4 Порядок проведення екологічної експертизи.

План 4.1. Статус експерта екологічної експертизи.
4.2. Права та обов’язки замовників екологічної експертизи.
4.3. Процедура проведення екологічної експертизи.
4.4. Фінансування екологічної експертизи.

4.1. Статус експерта екологічної експертизи.

Експертом екологічної експертизи може бути спеціаліст, який має вищу освіту, відповідну спеціальність, кваліфікацію і професійні знання, володіє навичками аналізу експертної інформації і методикою еколого-експертної оцінки, а також має практичний досвід у відповідній галузі не менше трьох років.

Експерт державної екологічної експертизи має право:

1) одержувати на його вимогу відомості та матеріали, необхідні для проведення екологічної експертизи;

2) ставити питання про відхилення поданих на екологічну експертизу матеріалів, які не відповідають вимогам природоохоронного законодавства, екологічним стандартам і нормативам та врахування яких потребує додаткових досліджень, пошукових робіт чи виділення додаткових капіталовкладень;

3) вносити пропозиції про залучення до проведення екологічної експертизи висококваліфікованих спеціалістів, науковців, створення належної матеріально-технічної та інформаційної бази;

4) на викладення особистої думки щодо висновків проведеної екологічної експертизи.

Експерт екологічної експертизи зобов'язаний:

1) дотримуватись встановлених строків та порядку здійснення екологічної експертизи, норм і вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки;

2) забезпечувати всебічне, комплексне, об'єктивне, якісне і ефективне проведення екологічної експертизи;

3) своєчасно готувати обґрунтовані та об'єктивні висновки;

4) обґрунтовувати пропозиції про повернення документації на об'єкти екологічної експертизи на доопрацювання;

5) вносити відповідні пропозиції щодо вдосконалення форм і методів проведення екологічної експертизи;

6) заявляти самовідвід за наявності особистої заінтересованості щодо конкретного об'єкта екологічної експертизи.

Незалежність експерта екологічної експертизи забезпечується:

1) проведенням екологічної експертизи у встановленому законодавством порядку;

2)виконанням еколого-експертних функцій відповідно до вимог законодавства незалежно від розпоряджень посадових осіб державних органів, об'єднань громадян та інших формувань;

3) свободою вибору форм і методів еколого-експертного аналізу і оцінки та викладення особистої думки з питань проведеного аналізу;

4) забороною втручатися будь-кому в проведення екологічної експертизи, за винятком випадків порушення експертом вимог законодавства;

5) захистом порушених прав експерта у встановленому законодавством порядку.

4.2. Права та обов’язки замовників екологічної експертизи.

Замовники екологічної експертизи мають право:

1) порушувати відповідні клопотання та одержувати консультації;

2) надавати суб'єктам екологічної експертизи письмові чи усні пояснення, зауваження, пропозиції щодо об'єктів екологічної експертизи чи з окремих їх рішень та обґрунтувань;

3) знайомитися з висновками екологічної експертизи;

4) клопотати про проведення додаткової екологічної експертизи;

5) одержувати інформацію про хід проведення екологічної експертизи;

6) здійснювати й інші функції в галузі екологічної експертизи в порядку, встановленому законодавством.

Замовники екологічної експертизи зобов'язані:

1) подавати на екологічну експертизу необхідні матеріали на об'єкти екологічної експертизи і висновки щодо попередньої оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище, здоров'я людей;

2) сприяти суб'єктам екологічної експертизи в об'єктивному і комплексному розгляді об'єктів екологічної експертизи та їх науково обґрунтованій оцінці;

3) надавати суб'єктам екологічної експертизи необхідні додаткові відомості та матеріали;

4) своєчасно вносити до документації на об'єкти екологічної експертизи необхідні корективи і зміни, що не потребують конструктивних досліджень і розрахунків, оплачувати виконані еколого-експертні роботи згідно з договорами;

5) виконувати вимоги висновків екологічної експертизи;

6) вирішувати інші питання відповідно до законодавства України.

4.3. Процедура проведення екологічної експертизи.

Процедура проведення екологічної експертизи передбачає вирішення еколого-експертними органами чи формуваннями завдань експертного дослідження і оцінку об'єктів екологічної експертизи, підготовку обґрунтованого об'єктивного еколого-експертного висновку.

Процедура проведення екологічної експертизи передбачає:

1) перевірку наявності та повноти необхідних матеріалів і реквізитів на об'єкти екологічної експертизи та створення еколого-експертних комісій (груп) відповідно до вимог законодавства (підготовча стадія);

2) аналітичне опрацювання матеріалів екологічної експертизи, у разі необхідності натурні обстеження і проведення на їх основі порівняльного аналізу і часткових оцінок ступеня екологічної безпеки, достатності та ефективності екологічних обґрунтувань діяльності об'єктів екологічної експертизи (основна стадія);

3) узагальнення окремих експертних досліджень одержаної інформації та наслідків діяльності об'єктів експертизи, підготовку висновку екологічної експертизи та подання його заінтересованим органам і особам (заключна стадія).

Державна екологічна експертиза проводиться у разі:

1) наявної або можливої потенційної небезпеки об'єктів екологічної експертизи для навколишнього природного середовища і здоров'я людей;

2) прийняття відповідного рішення Кабінетом Міністрів України, Урядом Автономної Республіки Крим, місцевими радами народних депутатів чи їх виконавчими комітетами, судом та правоохоронними органами відповідно до законодавства;

3) обумовленості загальнодержавними екологічними інтересами. Державна екологічна експертиза видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, проводиться після оголошення замовником через засоби

масової інформації Заяви про екологічні наслідки діяльності і подання еколого-експертним органам комплекту документів з обґрунтуванням оцінки впливу на навколишнє природне середовище.

Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу визначається Кабінетом Міністрів України.

Заява про екологічні наслідки діяльності повинна містити відомості про мету і засоби здійснення діяльності, суттєві фактори, що впливають чи можуть впливати на стан навколишнього природного середовища з урахуванням можливих екстремальних ситуацій, кількісні та якісні показники оцінки рівнів екологічного ризику такої діяльності, заходи, що гарантують здійснення діяльності відповідно до екологічних стандартів і нормативів, та зобов'язання замовника екологічної експертизи щодо забезпечення вимог екологічної безпеки при здійсненні діяльності.

У матеріалах оцінки впливу на навколишнє природне середовище запланованої чи здійснюваної діяльності обґрунтовуються її доцільність та способи реалізації, можливі альтернативні варіанти рішень, характеристика стану навколишнього природного середовища території, види та рівні впливу на нього в нормальних і екстремальних умовах, можливі зміни його якісного стану, еколого-економічні наслідки діяльності, заходи щодо зменшення рівня екологічного ризику і забезпечення вимог екологічної безпеки.

Шляхи проведення державної екологічної експертизи

Державна екологічна експертиза проводиться шляхом:

1) аналізу і оцінки об'єктів екологічної експертизи — групами спеціалістів еколого-експертних підрозділів чи спеціалізованих установ і організацій органів Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства охорони здоров'я України;

2) еколого-експертних досліджень і оцінки об'єктів екологічної експертизи — спеціально створюваними комісіями із залученням фахівців-практиків та науковців інших установ, організацій і підприємств;

3) створення Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України спільно з іншими органами державної виконавчої влади міжгалузевих експертних комісій;

4) залучення на договірних засадах інших спеціалізованих організацій для попереднього експертного розгляду та підготовки відповідних пропозицій.

Строки проведення державної екологічної експертизи

Граничні строки проведення державної екологічної експертизи об'єктів:

1) групами спеціалістів еколого-експертних підрозділів, установ чи організацій Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України — до 45 календарних днів з продовженням у разі потреби до 60 днів, а у виняткових випадках, залежно від складності проблеми — до 120 днів;

2) спеціально створеними міжгалузевими еколого-експертними комісіями чи іншими спеціалізованими організаціями — до 90 календарних днів;

3) за доопрацьованими матеріалами відповідно до висновків попередньої екологічної експертизи — до ЗО календарних днів.

Початком державної екологічної експертизи вважається день подання еколого-експертному органу комплекту необхідних матеріалів і документів, а у разі необхідності — і додаткової науково-дослідної інформації з тих питань, що виникли під час проведення експертизи.

Висновки державної екологічної експертизи

Висновки державної екологічної експертизи повинні містити оцінку екологічної допустимості і можливості прийняття рішень щодо об'єкта екологічної експертизи та враховувати соціально-економічні наслідки.

Позитивні висновки державної екологічної експертизи після затвердження їх Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України чи його органами на місцях є підставою для відкриття фінансування проектів і програм чи діяльності.

Реалізація проектів і програм чи діяльності без позитивних висновків державної екологічної експертизи забороняється.

У разі негативної оцінки об'єктів державної екологічної експертизи замовник зобов'язаний забезпечити їх доопрацювання відповідно до вимог еколого-експертного висновку і своєчасну передачу матеріалів на додаткову державну екологічну експертизу.

Строк дії висновків державної екологічної експертизи

Позитивний висновок державної екологічної експертизи є дійсним протягом трьох років від дня його видачі.

Якщо за цей час не розпочато реалізацію рішення щодо об'єкта державної екологічної експертизи, то він підлягає новій державній екологічній експертизі.

З метою інформування населення та узгодження дій з іншими об'єднаннями громадян суб'єкти громадської екологічної експертизи оголошують через засоби масової інформації Заяву про проведення громадської екологічної експертизи, в якій зазначаються відомості про склад громадського еколого-експертного формування, перелік спеціалістів, залучених до участі в експертизі, об'єкт екологічної експертизи, строки її проведення.

Заява про проведення громадської екологічної експертизи подається до відповідних місцевих Рад народних депутатів, органів державної виконавчої влади та державної екологічної експертизи.

Висновки громадської екологічної експертизи можуть бути висвітлені у засобах масової інформації і надіслані відповідним радам народних депутатів, органам виконавчої влади на місцях, органам державної екологічної експертизи, іншим заінтересованим органам і особам та замовникам об'єктів екологічної експертизи, стосовно яких вона проводилася.

Висновки громадської екологічної експертизи можуть враховуватися при проведенні державної екологічної експертизи, а також .органами, що приймають рішення про реалізацію об'єкта експертизи.

Висновки екологічної експертизи складаються з вступної (протокольної), констатуючої (описової) та заключної (оціночно-узагальнюючої) частин.

У вступній частині містяться дані про орган, що проводив екологічну експертизу, склад експертів, час проведення, найменування об'єкта екологічної

експертизи, його кількісні та якісні показники, відомості про виконавців і замовників екологічної експертизи та про орган, який приймає рішення щодо реалізації об'єкта екологічної експертизи.

У констатуючій частині подається коротка характеристика видів запланованої чи здійснюваної діяльності, її впливу на стан навколишнього природного середовища, здоров'я людей, ступеня екологічного ризику відповідних заходів, спрямованих на нейтралізацію і запобігання цьому впливові, забезпечення вимог екологічної безпеки, охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

У заключній частині містяться узагальнена оцінка об'єкта екологічної експертизи, зауваження і пропозиції щодо вдосконалення обґрунтування його екологічного впливу, висновки щодо схвалення, повернення на доопрацювання чи відхилення його від подальшого еколого-експертного розгляду з посиланням на відповідні нормативні документи та щодо можливості прийняття рішення про подальшу реалізацію об'єкта екологічної експертизи.

Юридичні особи, заінтересовані в спростуванні висновків державної екологічної експертизи або їх окремих положень, подають обґрунтовану заяву до відповідних рад народних депутатів, органів державної виконавчої влади, державної екологічної експертизи та інших органів, які приймали рішення про проведення такої експертизи. У разі відмови у розгляді заяви вони мають право звернутися до суду.

Відповідні ради народних депутатів, органи державної екологічної експертизи, інші органи, які приймали рішення про проведення державної екологічної експертизи, зобов'язані в місячний строк розглянути подану заяву і за наявності підстав призначити проведення додаткової державної екологічної експертизи із залученням незалежних експертів. Оскарження висновків державної екологічної експертизи не припиняє їх дії.

Висновки додаткової державної екологічної експертизи є остаточними для прийняття відповідним органом рішення щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи.

Висновки державної екологічної експертизи можуть бути визнані недійсними в судовому порядку в разі:

1) порушення вимог законодавства про проведення державної екологічної експертизи;

2) недотримання державних санітарних норм, правил, гігієнічних нормативів, будівельних норм і правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;

3) неврахування важливих достовірних відомостей про стан екологічної ситуації, що склалася в районі (місці) реалізації об'єкта екологічної експертизи, який може негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, природних ресурсів, здоров'я людей;

4) порушення прав учасників еколого-експертного процесу, якщо це призвело до неправдивого висновку екологічної експертизи.

Оскарження рішень, прийнятих на підставі висновків державної екологічної експертизи

Рішення, прийняті відповідними органами на підставі висновків державної екологічної експертизи, можуть бути оскаржені заінтересованими юридичними особами до відповідних вищих органів протягом місяця від дня їх прийняття, а в разі незгоди з рішеннями цих органів — в судовому порядку відповідно до законодавства України.

4.4. Фінансування екологічної експертизи.

Фінансування державної екологічної експертизи здійснюється її замовником.

Державні екологічні експертизи об'єктів, що реалізуються за рахунок державних капіталовкладень, фінансуються за рахунок державного бюджету.

Фінансування державної екологічної експертизи екологічних ситуацій та екологічно небезпечних діючих об'єктів і комплексів, що здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів України, Уряду Автономної Республіки Крим, місцевих рад народних депутатів чи їх виконавчих комітетів, здійснюється відповідно за рахунок коштів державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, а також відповідних позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища.

Кошти на проведення державної екологічної експертизи об'єктів, які фінансуються за рахунок її замовників чи державних капіталовкладень, виділяються в межах лімітів проектно-кошторисної документації згідно з нормативами, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Замовники інших екологічних експертиз, особи, заінтересовані в проведенні додаткових експертиз, а також підприємства, установи та організації, що експлуатують екологічно небезпечні об'єкти, які негативно впливають на стан навколишнього природного середовища і здоров'я людей, проводять екологічні експертизи за свій рахунок згідно з договорами.

Фінансування громадської екологічної експертизи здійснюється за рахунок коштів об'єднань громадян, громадських природоохоронних та інших фондів, а також цільових добровільних грошових внесків громадян, підприємств, установ і організацій.

Правопорушеннями в галузі екологічної експертизи є:

1) порушення встановленого законодавством порядку проведення екологічної експертизи;

2) надання свідомо неправдивих відомостей про екологічні наслідки діяльності об'єкта екологічної експертизи;

3) надання дозволів на спеціальне природокористування, фінансування та реалізація проектів і програм чи діяльності, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, без позитивного висновку екологічної експертизи;

4) здійснення екологічної експертизи неправоздатними підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян та іншими формуваннями;

5) недотримання під час реалізації об'єкта експертизи вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та

забезпечення екологічної безпеки відповідно до висновку державної екологічної експертизи;

6) незаконне втручання будь-кого у проведення екологічної експертизи;

7) ухилення від надання на законну вимогу державних еколого-експертних органів і формувань необхідних відомостей і матеріалів;

8) підготовка свідомо неправдивого висновку державної екологічної експертизи.

Особи, винні в порушенні законодавства в галузі екологічної експертизи, притягаються відповідно до дисциплінарної, адміністративної, цивільної чи кримінальної відповідальності.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші правопорушення в галузі екологічної експертизи.

Питання для самоперевірки:

1. Хто може бути експертом екологічної експертизи?
2. Які права має експерт екологічної експертизи?
3. Які має обов'язки експерт екологічної експертизи ?
4. Які мають права та обов'язки замовники екологічної експертизи?
5. Що передбачає процедура проведення екологічної
   a. експертизи?
6. Які є умови і підстави проведення державної екологічної експертизи?
7. Які є шляхи проведення державної екологічної експертизи?
8. Шляхи, терміни проведення державної екологічної експертизи.
9. Фінансування екологічної експертизи, його джерела.
10. Які існують правопорушення в галузі екологічної експертизи?

Тема 5 Економічні основи охорони навколишнього природного середовища.

План 5.1. Поняття і склад економічного механізму охорони навколишнього природного середовища.
5.2.Природні кадастри.
5.3. Джерела фінансування охорони навколишнього природного середовища.
5.4. Платність природних ресурсів.
5.5. Екологічні фонди.
5.6. Екологічне страхування.

5.1. Поняття і склад економічного механізму охорони навколишнього природного середовища.

Сучасні темпи економічного розвитку загострили проблему обмеженості природних ресурсів, виникла необхідність підвищення екологічних вимог до економіки. Варто підкреслити, що сам економічний розвиток внутрішньо суперечливий: з одного боку, він породжує ряд гострих екологічних проблем, а з іншого боку — у самому економічному розвитку закладена, основа для усунення

цих протиріч. Розкрити природу цих протиріч — значить зрозуміти зв'язок двох систем: суспільного виробництва і навколишнього середовища. При цьому необхідно пам'ятати, що в системі «економіка — середовище» не може бути віддана перевага жодної частини перед іншою.

Сучасна екологічна ситуація викликає необхідність комплексного розгляду господарських проблем під кутом зору вимог навколишньої природного середовища, і в той же час природного середовища під кутом зору вимог економічного розвитку суспільства.

Протистояння економіки й екології — актуальна проблема охорони навколишнього природного середовища. Раніше її намагалися вирішувати шляхом адміністративно-командних методів впливу на основі заборон, обмежень, мір карного й адміністративного покарання.

Якщо метод адміністративного впливу виходить з відносин влади і підпорядкованих, то економічний механізм спирається на матеріальну зацікавленість виконавця в досягненні реальної мети. В основу екологічної економіки входять як постійно діючі інститути, так і нова сукупність ознак, що виникла на базі переходу до ринкових відносин.

Постійно діючі інститути:

- природні кадастри;
- заходи для матеріально-технічного і фінансового забезпечення;
- платність за використання природних ресурсів;
- платежі за забруднення навколишнього природного середовища;
- пільги по кредитуванню, оподатковуванню;
- звільнення від обкладання податками.

До нових економічних стимулів відносяться:

- екологічне страхування,
- установлення підвищених норм амортизації основних природоохоронних виробничих фондів,
- введення заохочувальних цін на екологічно чисту продукцію і зниження — на екологічно несприятливу,
- формування банку екологічних послуг,
- удосконалювання договірних відносин, де чільне місце займає економічний механізм регулювання — договори на комплексне природокористування, оренду, передачу в постійне користування об'єктів, охорону пам'ятників природи і т.д.

5.2.Природні кадастри.

Кадастри природних ресурсів — це зведення економічних, екологічних, організаційних і технічних показників, що характеризують кількість і якість природного ресурсу, а також склад і категорії природокористувачів.

Дані кадастрів лежать в основі раціонального використання природних ресурсів, охорони природного середовища; у їхній базі визначається грошова оцінка природного ресурсу, його купівельна ціна, система заходів для відновлення й оздоровлення навколишнього середовища.

Єдиного кадастру природних ресурсів не існує. Вони представлені по видах природних ресурсів і утворюють визначену економіко-правову структуру.

Земельний кадастр. У нього включені наступні основні зведення: якісний склад ґрунтів, розподіл земель по використанню, власники землі (власники, орендарі, користувачі).

Дані кадастрової оцінки земель враховують при плануванні використання земель, розподілі по цільовому призначенню, їх наданню чи вилученню, при визначенні платежів за землю, для оцінки ступеню раціонального використання земель. Ведення земельного кадастру доручено органам Державного комітету з питань земельних ресурсів і землевпорядкування .

Кадастр родовищ корисних копалин. Його веде Комітет з питань геології і використанню надр . Кадастр містить у собі зведення про цінність кожного родовища корисних копалин, гірничотехнічні, економічні, екологічні умови їхньої розробки.

Водний кадастр. Завдання державного водного кадастру наступні: поточна і перспективна оцінка стану водних об'єктів з метою планування використання водних ресурсів, запобігання виснаження водних джерел, відновлення якості води до нормативного рівня

На основі матеріалів водного кадастру визначається цільове використання вод, проводиться паспортизація водяних об'єктів, вилучення з господарського обороту найбільш коштовних, вводяться обмежувальні заходи для водокористування з метою охорони водяних джерел

Лісний кадастр. Лісовий кадастр містить зведення про правовий режим лісового фонду, про кількісну і якісну оцінку стану лісів, про груповий підрозділ і категорію лісів по їх захищеності, дається економічна оцінка лісу.

Реєстр мисливських тварин веде Керування полювання і мисливського господарства. На підставі цього реєстру ведеться кількісний і якісний облік тварин мисливського фонду, встановлюються різкі обмеження полювання на ті види, що виявляють стійкі тенденції до скорочення популяцій.

Реєстр рибних запасів у кількісних і якісних показниках по внутрішньогосподарських водоймах складає Комітет з питань рибальства.

Своєрідним кадастром рідкісних тварин і рослин служать Червона книга України. Функції кадастру також виконує Реєстр природно-заповідних територій і об'єктів — заповідників, національних парків, пам'ятників природи. Функції по веденню двох перерахованих вище реєстрів покладені на Міністерство охорони навколишнього середовища і природних ресурсів.

5.3. Джерела фінансування охорони навколишнього природного середовища.

У СРСР централізоване фінансування природоохоронної діяльності проводилося завжди на рівень нижче потреб, необхідних для вирішення завдань гармонізації людини і природи .

В Україні фінансування заходів щодо охорони НПС здійснюється за рахунок державного бюджету України та місцевих бюджетів, коштів підприємств,

установ та організацій, позабюджетних фондів ОНПС, добровільних внесків та інших коштів.

5.4. Платність природних ресурсів.

Введення платежів за використання природних ресурсів — прямий наслідок перетворення природоресурсних відносин, проведених на базі ринкових реформ. Установлення такої плати стало можливим після скасування виняткової державної монополії на землю й інші природні ресурси, перетворення земель і інших ресурсів в об'єкт купівлі-продажу і цивільно-правових угод. При встановленні платності за користування природними ресурсами ставилися наступні завдання:

1. Підвищення зацікавленості виробника в ефективному використанні природних ресурсів і земель.
2. Підвищення зацікавленості в збереженні і відтворенні матеріальних ресурсів.
3. Одержання додаткових засобів на відновлення і відтворення природних ресурсів.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 43) передбачено два види платежів за ресурси природи: за право користування природними ресурсами і за забруднення навколишньої природного середовища.

Плата за використання природних ресурсів включає: плату за право користування ресурсами; виплати за понадлімітне і нераціональне використання природних ресурсів; виплати на відтворення й охорону природних ресурсів.

Плата за землю здійснюється в трьох формах: земельний податок, орендна плата, нормативна ціна землі.

Ставки податку на сільськогосподарські землі (угіддя) встановлюються з урахуванням складу ґрунту, якості площі і місця розташування площ.

Середні ставки податку диференціюються суб'єктами держави, а по міських землях — місцевими органами самоврядування.

Нормативи ціни землі застосовуються при безкоштовній передачі землі у власність, при встановленні загальної власності на землю, при передачі землі в спадщину, при даруванні, одержанні банківського кредиту під заставу земельної ділянки. Крім нормативної існує (в обмеженому обсязі) договірна ціна землі (за договором купівлі-продажу), конкурсна (при продажі по конкурсі) і аукціонна (при продажі на аукціоні). Нормативна ціна землі встановлюється суб'єктами федерації, інші — за згодою сторін, у результаті конкурсного добору, аукціону.

Плата за використання надр має три форми:

- за право на пошук і розвідку родовищ корисних копалин;
- їхній видобуток;
- використання надр для інших цілей, не зв'язаних з видобутком корисної сировини.

Існує плата за поховання відходів. Цей вид надровикористання можна було б віднести до використання надр, не зв'язаному з видобутком корисних копалин

Розподіл засобів податків і засобів від використання виробляється в такий спосіб:

— платежі за право видобутку корисних копалин розподіляються у відповідних відсотках

— плата за право виконання пошуково-розвідувальних робіт і за право використання надр для цілей, не пов'язаних з розробкою корисних копалин, а також платежі за право видобутку загальнопоширених корисних копалин надходять у бюджети міст і районів, на території яких відбувалося користування надрами.

Плата за право видобутку корисних копалин може вироблятися грошима, частиною добутої продукції, виконанням робіт чи наданням послуг. Крім податків за видобуток корисних копалин, з користувачів надр стягуються відрахування на створення позабюджетного фонду, для фінансування пошуково-розвідувальних робіт, розширення наукових досліджень.

Плата за користування водними об'єктами. Існують дві форми оплати: за право користування водними об'єктами і на відновлення й охорону вод.

Плата за право користування вноситься споживачами у вигляді регулярних платежів протягом терміну водокористування. Плата за користування поверхневими водами надходить у бюджети суб'єктів держави. Плата, за право користування підземними водами надходить у державний бюджет і розподіляється органами державної представницької влади Плата на відновлення й охорону водних об'єктів встановлюється урядом відповідно до Основ водного законодавства. Вона стягується з водокористувачів і надходить у державний позабюджетний фонд відновлення й охорони водних об'єктів, а за користування підземними водами — у державний позабюджетний фонд відтворення мінерально-сировинної бази.

Порядок установлення плати складається з трьох етапів: визначення базових нормативів плати; диференційованих ставок" конкретних розмірів плати за забруднення.

Базові нормативи визначаються за кожним видом забруднювача чи виду шкідливого впливу (шум, електромагнітне випромінювання) з урахуванням ступеня їхньої небезпеки для навколишнього середовища і здоров'я населення.

Базові нормативи представлені в двох видах — за викиди, скидання, розміщення відходів у межах установлених нормативів; понад установлені нормативи, але в межах затверджених лімітів чи тимчасово погоджених викидів.

Диференційовані нормативи обчислюються Міністерством охорони НПС на основі базових, але з виправленням на екологічну ситуацію й екологічні фактори відповідних регіонів. До останнього відносяться природно - кліматичні, економічні особливості територій, значення охоронюваних природних об'єктів. Диференційована ставка платежів для конкретних регіонів, басейнів рік і морів визначається множенням коефіцієнта, що відбиває екологічні особливості регіону, на базову ставку платежів.

Конкретні розміри платежів за забруднення для підприємств - забруднювачів визначаються виконавчими органами влади міста, району за участю органів охорони навколишнього середовища, санепіднагляду і підприємства.

Платежі за викиди і розміщення відходів виробляються за рахунок собівартості продукції, а платежі за перевищення лімітних забруднень — за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства - забруднювача.

Дуже важливо відзначити наступні дві обставини. По-перше, платежі за забруднення носять податковий характер, тому їхня несплата надає право органам Міністерства охорони НПС стягувати з підприємств у безакцептному порядку. По-друге, постановою Уряду так роз'ясняється факт, що випливає з діючого законодавства: якщо платежі підприємства рівні чи перевищують розмір прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, місцевими органами охорони навколишнього середовища чи органами санепіднагляду розглядається питання про призупинення чи припиненні діяльності даного суб'єкта, що хазяює.

5.5. Екологічні фонди.

Для забезпечення надійного фінансування різних видів природоохоронної діяльності створюється система екологічних фондів, що включає республіканський та місцеві позабюджетні фонди охорони НПС екологічні фонди, страхові фонди навколишнього середовища, екологічні фонди підприємств.

Екологічний фонд — позабюджетна державна організація, що здійснює свою діяльність під загальним посібником Правління, сформованого Міністерством охорони навколишнього середовища і природних ресурсів. Основним завданням фонду є фінансування усіх видів природоохоронної діяльності, що мають загальне і міжрегіональне значення. Засоби фонду формуються за рахунок відрахувань регіональних, обласних екологічних фондів у розмірі 10% власної комерційної інвестиційної, банківської, страхової, видавничої й іншої діяльності, відрахувань з державного бюджету, а також засобів, які одержані від проведення грошово-речових лотерей, аукціонів і інших благодійних акцій.

Правління щорічно звітує про витрату засобів перед зборами представників обласних, крайових комітетів з питань екології і природокористування.

Засновниками обласних екологічних фондів є відповідні комітети з питань екології і природокористування. Ці екологічні фонди є юридичними особами і діють самостійно в межах затверджених кошторисів, мають самостійний баланс і можуть мати відділення і філії. Засоби цих фондів не підмінюють інші джерела фінансування по проектах соціально-економічного розвитку території, планові природоохоронні заходи природокористувачів. Вони служать додатковим джерелом фінансування і кредитування для:

— будівництва, технічного переозброєння, реконструкції і капітального ремонту об'єктів природоохоронного призначення, включаючи міські очисні спорудження, каналізацію, і інших природоохоронних заходів територіального призначення;

— створення й удосконалення автоматизованих систем моніторингу і технічних засобів для них, розробки, придбання й оренди приладів, устаткування і техніки для здійснення контролю;

— розвитку власної матеріально-технічної бази місцевих комітетів з питань екології і природокористування (придбання машин, приладів, обчислювальної техніки і т.д.);

— створення місцевої інформаційної системи збору, збереження, систематизації й обробки екологічної інформації й інформації з території;

— створення і розвитку заповідників, заказників, національних парків і збереження пам'ятників природи;

— наукових і практичних робіт зі створення ресурсозберігаючих і природоохоронних видів техніки і технології;

— дослідницьких робіт з вивчення території і розвитку ринку екологічних послуг;

— проведення робіт з екологічної експертизи об'єктів;

— створення підприємств із метою рішення екологічних проблем;

— проведення заходів щодо забезпечення екологічної безпеки населення, охорони і відтворення порушених господарською діяльністю окремих природних екосистем;

— організації екологічного утворення і виховання, пропаганди екологічних знань, видавничої діяльності по екології і природокористуванню.

Частина засобів (до 5%) екологічних фондів може бути використана на будівництво об'єктів охорони здоров'я, для відновлення здоров'я трудящих, захворювання яких зв'язані з забрудненням навколишнього середовища.

Екологічні фонди, будучи невід'ємною частиною економічного механізму регулювання природокористування, утворюються за рахунок засобів, що надходять від підприємств, заснувань і організацій, окремих громадян, а також фізичних і юридичних іноземних осіб. Дані фонди формуються за рахунок наступних платежів:

— за забруднення навколишнього середовища;

— за наднормативне використання природних ресурсів (також втрати);

— плати по позовах у відшкодування збитку;

— штрафів за порушення природоохоронного законодавства, екологічних норм, правил і стандартів;

— засобів від реалізації конфіскованих знарядь полювання і рибальства, а також продажу незаконно добутих з їхньою допомогою продукції і природних ресурсів;

— добровільних внесків.

Також у ці фонди надходять:

— відрахування на природоохоронні заходи з державного і місцевого бюджетів;

— засоби, одержувані у виді дивідендів, відсоток по вкладах від пайової участі в діяльності спільних підприємств, інших юридичних осіб і кредитів;

— доходи від видавничої, господарської, комерційної й іншої діяльності;

— засоби від проведення грошово-речових лотерей і різних благодійно-екологічних заходів;

— прибуток від засобів, розміщених як депозити в банках;

— засоби з інших джерел, що не суперечать існуючому законодавству.

У перспективі передбачається формувати за рахунок відрахувань від прибутку, а також інших надходжень. Прибуток, що направляється в ці фонди, не підлягає оподатковуванню. Засоби даних фондів необхідно використовувати для здійснення природоохоронних заходів до досягнення викидами встановлених стандартів.

Для початку необхідно ввести систему економічного стимулювання природоохоронної діяльності, що включає пільгове оподатковування, пільгове кредитування і субсидування проектів по охороні природи, прискорену амортизацію природоохоронних основних фондів.

Система податкових пільг повинна включати:

— зменшення оподатковуваного прибутку при здійсненні природоохоронних заходів;

— податкові пільги для підприємств, що випускають природоохоронне устаткування, матеріали і реагенти, прилади й устаткування для екологічного моніторингу, а також роблять виробничі послуги екологічного характеру (експлуатація міських водоочисних споруджень, збір, утилізація і поховання побутових відходів, будівництво, реконструкція природоохоронних об'єктів і т.п.).

Для пільгового оподатковування також бажані:

— зменшення суми доходу, оподатковуваного податком;

— пряме скорочення податків (з використанням коефіцієнтів, диференційованих по системі пільгового оподаткування);

— виключення окремих видів витрат з валового доходу;

— відповідне використання підсистеми податкового

кредиту.

При розрахунку оподатковуваної податком суми доходу може бути передбачена прискорена амортизація основних фондів за умови виконання усіх вимог охорони навколишнього середовища. У цьому випадку від податків звільняються суми доходу, рівні різниці між амортизаційними відрахуваннями, прийнятими в системі бухгалтерського обліку, і нормативами податкової амортизації, що вводиться.

Система стимулювання в області охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів може передбачати знижки з доходу для оподатковування (для підприємств госпрозрахункових) у перший рік у розмірі до 100%, включаючи поточні і капітальні витрати.

Екологічні критерії, по яких регулюється система оподаткування, що випливають:

— ступінь відповідності фактичного рівня ресурсокористування і ресурсозбереження регіональним граничним нормативам;

— нормативні навантаження на навколишнє природне середовище;

— територіальні ліміти природокористування;

— необхідні темпи перебудови народногосподарських структур на екологічній основі;

— рівень основних капітальних вкладень у природоохоронні заходи, оцінюваний з урахуванням еколого-економічної ефективності цих заходів;

— природоохоронна цінність території.

Екологічні пільги даються в залежності від типу підприємств, розмірів і напрямку їхнього розвитку, видів споживаних (охоронюваних) ресурсів, характеру кінцевої продукції у взаємозв'язках з лімітом техногенного навантаження на територію.

Регулювання системи оподатковування за екологічними критеріями здійснюється на регіональному й обласному рівнях відповідно до компетенції відповідних органів управління.

Втрати бюджетних доходів за рахунок впровадження податкових пільг можуть компенсуватися за рахунок надходжень по додатковому оподатковуванню продукції підприємств, що випускають екологічно небезпечну продукцію чи небезпечні технології, що застосовує екологічно небезпечне устаткування.

До територій з високим екологічним навантаженням повинно також застосовуватися пільгове податкове стягнення.

5.6. Екологічне страхування.

Українське законодавство визначає страхування як відносини по захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні непередбачених подій за рахунок коштів (фондів), що створюються зі страхових внесків, що сплачуються ними. Стосовно до Закону України про страхування, екологічним страхуванням варто вважати також відносини, спрямовані на захист майнових інтересів громадян і юридичних осіб при настанні екологічно несприятливих обставин за рахунок грошових фондів, створюваних страхувальниками.

Необхідність подібного страхування в принципі передбачена ст. 23 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Закон допускає дві форми страхових відносин — обов'язкову і добровільну, але називає лише один вид страхових відносин — страхування фізичних і юридичних осіб, об'єктів, їхньої власності і доходів на випадок екологічного чи стихійного лиха, аварій і катастроф.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища затвердило в 1992 р. Положення про порядок добровільного екологічного страхування в Україні. Положення вводить новий вид екологічного страхування, відмінний від зазначеного в Законі. Страхувальниками виступають винуватці шкоди (підприємства, потенційно небезпечні для аварій і катастроф), що у силу ненавмисних обставин, призвели до аварій і катастроф, змушені нести витрати для задоволення претензій громадян і юридичних осіб по відшкодуванню нанесеного їм збитку.

Таким чином, ціль екологічного страхування — надання страхового захисту майнових інтересів третіх осіб від ненавмисного і несподіваного забруднення навколишнього середовища.

Страхувальниками тут є підприємства, організації усіх форм власності, що мають виробничі потужності на території України. Звичайно це підприємства, що являють об'єктивну потенційну небезпеку для виникнення аварійних ситуацій чи катастроф (хімічні заводи, атомні реактори, нафтогазопроводи, транспорт). Страхування є добровільним. Тому страхувальники укладають договір з державною страховою компанією, де передбачається страхова оцінка договору,

страхові платежі, порядок і умови їхньої виплати. Страхова оцінка в добровільному екологічному страхуванні — це розмір річного обороту підприємства, тобто виторг від реалізації продукції і надання послуг.

Страхові платежі сплачуються по тарифних ставках, що встановлюються у відсотках від річного обороту підприємства.

Об'єктом екологічного страхування в цьому випадку є ризик майнової відповідальності, що виражається в пред'явленні страхувальнику майнових претензій про відшкодування збитку за забруднення земель, вод, повітря в результаті настання страхової події.

Страховою подією в даному виді екологічного страхування є раптове, непередбачене нанесення збитку навколишньому середовищу в результаті аварій, які призвели до несподіваного викиду забруднюючих речовин в атмосферу, до забруднення ґрунту, скиданню стічних вод.

Неодмінною умовою настання страхової події (а, отже, і видачі страхової винагороди) є два фактори: раптовість, що позбавляє можливості вжити захисних заходів до настання події, і ненавмисність, тобто відсутність наміру з боку підприємства - забруднювача. Відсутність даних умов (наприклад, підприємство декілька раз попереджувалось про можливість аварії, чи знаючи про потенційну небезпеку аварії, виявило повільність, самовпевненість у її запобіганні) позбавляє права на страхове відшкодування.

Потерпілі збиток громадяни і юридичні особи в такому випадку звертаються в суд. Позов про відшкодування заподіяного збитку суд, арбітражний суд повинний розглядати, спираючи на Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», що конкретизує цивільно-правову відповідальність за заподіяну шкоду джерелами підвищеної небезпеки.

Страхове відшкодування виплачується страхувальнику в розмірі, що обумовлений укладеним договором. Воно містить у собі кілька показників:

- компенсацію збитку;
- виплату збитку від погіршення умов життя і навколишнього природного середовища;
- компенсацію витрат по очищенню території, по порятунку життя і майна.

Страховик може відмовити у виплаті страхового відшкодування в декількох випадках. Наприклад, невиконання страхувальником запобіжних заходів за вимогою страховика; недбалість страхувальника у виконанні своїх обов'язків після настання страхової події.

Усі суперечки, що виникають у зв'язку з реалізацією договору екологічного страхування, вирішуються в суді.

Питання для самоперевірки:

1. Назвіть складові частини економічного механізму охорони навколишнього природного середовища.
2. Що являють собою кадастри природних ресурсів? Назвіть їхні види й основний зміст.
3. Назвіть основні джерела фінансування охорони навколишнього природного середовища.

4. Чим відрізняється плата за використання природних ресурсів від платежів за забруднення навколишнього природного середовища?
5. Для чого призначені екологічні фонди? З яких платежів вони формуються? Які бувають види екологічних фондів?
7. Що таке екологічне страхування? Який порядок виплати страхового відшкодування.

Тема 6. Вирішення екологічних проблем розвитку адміністративних одиниць у розвинутих країнах світу.

План 6.1. Зарубіжний досвід організації управління природокористуванням.
6.2. Економічні методи боротьби за збереження навколишнього середовища.
6.3. Законодавство у галузі екології та деякі приклади впровадження екологічних програм.

6.1. Зарубіжний досвід організації управління природокористуванням.

Добре відомо, що екологічні проблеми мало залежать від соціальних та ідеологічних догм. Саме тому представляє інтерес вивчення досвіду тих країн, яким вдалося добитись, поряд з високими економічними показниками, значних успіхів в охороні навколишнього середовища. Адже, якщо Україна не буде орієнтуватися на цивілізований світ, то стане не тільки антиекологічним сировинним придатком світової економіки, але й залишиться на задвірках історії.

І тут увагу привертає двадцятип'ятирічний досвід Заходу, США у вирішенні екологічних проблем шляхом законодавства, економічних інструментів регулювання, створення нових технологій.

Та перш ніж перейти до розгляду сказаного, зауважмо, що знайдеться багато скептиків, які будуть твердити, про неможливість "перескочити" через помилки стосовно навколишнього середовища, які були зроблені розвинутими країнами. Так, бачимо, що ринкова економіка принесла нам автомобільний бум з тисячами гарних, але забруднюючих повітря іномарок, засилля сумнівної реклами, проблеми утилізації сміття та інше. Але бачимо і розуміємо ці помилки і наше завдання полягає у тому, щоб зробити крок у правильному напрямку. Цим кроком може бути, наприклад, орієнтація на дешеві енергозберігаючі і відновлювальні технології з натиском на якість, а не на кількість (останнє було в період "промислової революції" в США і призвело до різкого збільшення використання ресурсів і забруднення навколишнього середовища). До того ж такий підхід з урахуванням погляду економістів призвів би до зниження собівартості продукції і підвищення конкурентоспроможності українських товарів.

Економічні методи боротьби за збереження навколишнього середовища.

Механізм регулювання природокористуванням у США сформувався у кінці 60 – х на початку 70 –х років. Основою його є власна концепція і традиційні методики економічного й соціального регулювання.

Довгий час існував адміністративно – законодавчий механізм регулювання, а у 80 –ті роки пріоритет надавався дослідженням економічного механізму стимулювання природоохоронної діяльності.

При цьому виявилися два підходи до регулювання природоохоронної діяльності:

1) неокласичний (ринковий);
2) неокенсіанський (заснований на прямому державному втручанні).

Велика увага надавалася прийняттю законів про охорону навколишнього середовища як головного механізму регулювання. Так у 70 –х роках складено повний пакет законів з конкретними вказівками зниження рівня негативного екологічного впливу, - це закони про чисте повітря; про чистоту водного середовища; про контроль отрутохімікатів у навколишньому середовищі; про освіту в галузі навколишнього середовища та ін. Проте, виявилося, що багато з цих законів виконувалися частково.

Становлення сучасної природоохоронної політики – це боротьба і пошук компромісів між виробництвом і державою, тобто спроба перекинути економічний тягар фінансування на іншого.

Пізніше було прийнято ряд нових законів: про безпеку питної води; про координацію дій в енергетиці і охороні навколишнього середовища; про боротьбу із забрудненням токсичними речовинами; про рекультивацію земель під час відкритої розробки корисних копалин і дуже важливий закон про суперфонд (1980) – державний фонд, що фінансує роботи щодо знешкодження звалищ хімічних та інших шкідливих відходів.

У 80-ті роки було зроблено ряд спроб послабити жорсткість законодавства. Автомобілебудівники домоглися того, що вимоги до очищення відпрацьованих газів стосувалися “середнього”, а не “індивідуального” автомобіля, тобто нормативам очистки відповідав не кожний автомобіль, а автомобілі в цілому. Починаючи з передвиборної компанії Д.Буша вдалося розпочати новий законотворчий процес. Особливість цих законів у тому, що вони є спеціальними природоохоронними програмами на загальнодержавному рівні.

Другим важливим моментом було створення організаційно – управлінської структури. Створені органи охорони природи виконують “регулювальні” функції, тобто відпрацьовують норми і стандарти якості середовища.

Вагомі загальнонаціональні програми затверджуються конгресом і президентом.

Для США характерний процес “екологізації” всіх державних організацій – міністерства внутрішніх справ, енергетики, сільського господарства, національного управління з освоєння океану і дослідження атмосфери. Крім цього є 70 федеральних відомств, які розробляють екологічні параметри.

Організаційна система США передбачає:

1) централізацію функцій регламентації природокористування;
2) зміцнення регіонально – територіального управління (частина контрольних функцій ЕПА передана владі штатів);
3) технологічний підхід.

ЕПА є провідною організацією в галузі природоохоронних науково – дослідних робіт (НДР), на які витрачається лише 30% федеральних асигнувань, ЕПА здебільшого виконує роль “передавача технологій” через спеціальні центри, що водночас займаються підвищенням кваліфікації спеціалістів.

Працюють також природоохоронні програми найрізноманітніших рівнів, до створення яких залучено десятки федеральних відомств (ЕПА, НУООА, НАСА та ін.) і організацій. Програма є основним документом, що регламентує природоохронну діяльність і на її основі розробляються стандарти і нормативи.

6.2. Економічні методи боротьби за збереження навколишнього середовища.

Найбільш ефективним методом у створенні динамічної рівноваги між економічним ростом в розвинутих країнах є **податкова політика**. Така політика проводиться як у масштабах держави, так і у межах будь – яких адміністративних одиниць і дозволяє компенсувати зневагу ринкової економіки до екологічних проблем. Податки та платежі на продукцію та діяльність, що сприяє забрудненню, виснаженню чи іншому видові руйнування екологічних систем, дозволяє створити умови, коли кожен виробник чи споживач звертає увагу не тільки на підвищення витрат, але й на наслідки своїх рішень для навколишнього середовища. Основний зміст податків та зборів при цьому – це створення фінансових засобів, які можна цілеспрямовано використати на природоохоронні заходи будь-якого значення. Переваги цього методу в тому, що підприємства з високою собівартістю і забрудненнями намагаються платити податки, а підприємства з низькою собівартістю – максимально знижують рівень забруднення, щоб запобігти штрафним санкціям. Проте податкова система не отримала широкого застосування (за винятком податку на токсичні речовини і на спеціальні господарські рішення, наприклад, при побудові трансаляскінського нафтопроводу було створено спеціальний фонд – 0,5 дол. за кожен барель нафти – для боротьби з аваріями), оскільки підприємці вважали, що це ускладнить їхню діяльність.

Податки та збори, як правило, не потрапляють у центральний бюджет, а спрямовуються на природоохоронні заходи у формі субсидій на розвиток, наприклад, очисних споруд. Так, у Франції 90% платежів за забруднення навколишнього середовища повертається забруднювачам як відшкодування екологічних інвестицій, у використання нових технологій, будівництво очисних споруд та інше.

Податки і збори розповсюджуються на велику кількість продукції і сфер послуг (матеріали для пакування. викид відходів та інше). Та в останні роки США і ряд інших країн використовують важелі спонукального характеру:

а) субсидії на природоохоронну діяльність з федерального бюджету зумовлюють подальші капіталовкладення в охорону природи, але водночас гальмують запровадження маловідходної технології, оскільки вона використовується лише для створення очисних споруд;

б) податкові пільги і прискорена амортизація обладнання;

Мають такий самий недолік, що й субсидії – вони прискорюють і стимулюють установку капіталомісткого очисного обладнання на шкоду впровадженню маловідходної технології.

в) безпроцентні позики спеціального випуску для закупівлі очисного обладнання, які набули значного поширення у 70 – ті роки. Але це було вигідним засобом для перекачування державних коштів у кишеню великих корпорацій. Пізніше ця система була ліквідована як неефективна;

г) з метою допомоги дрібним і середнім підприємствам комерційні банки на гарантованій державою основі видають довготермінові позики (строком до 30 років) з низьким процентом (6,65%) у розмірі до 500 тис. доларів. Невеликим фірмам (чисельністю до 250 чол.) виділяється безкоштовна допомога для захисту навколишнього середовища;

д) прямі платежі за забруднення не набули поширення. Як експеримент, у Коннектикуті була визначена плата за наднормативне забруднення середовища. Проте цей підхід на думку американських спеціалістів стимулює дотримання цих адміністративно – законодавчих норм, не спонукуючи промислові фірми до зменшення рівня забруднення середовища нижче від встановлених норм, навіть якщо вартість його невелика. Але ці методи широко використовуються у Франції, Норвегії, Швеції та інших країнах;

е) значну роль відіграє система штрафів. За злісні порушення в галузі охорони води і атмосфери штраф становить 25 тис. дол. за кожний день порушення, а в межах карної відповідальності – до двох років ув'язнення;

к) в останні роки запроваджуються методи ринкового регулювання:

1) "пузирковий метод" з можливістю обмінюватися "правом" на викид (на комерційній і компенсаційній основі);
2) створення "екологічних" банків, депозити яких утворюються за рахунок "надлишкового скорочення забруднення".

Новий вид екологічних методів охорони навколишнього середовища, який являє собою " торгівлю викидами" застосовується у всіх країнах з ринковою економікою. Його зміст полягає у тому, що в межах певного повітряного чи водного басейну встановлюється допустимий рівень викидів, який поділений між діючими підприємствами. Тоді, як підприємець хоче розширити своє виробництво (що пов'язано із збільшенням викидів), то він або зменшує розмір вже існуючих викидів на підприємстві, або купує у сусідніх партнерів дозвіл на викиди. При цьому загальний рівень викидів у районі не збільшується. Позитивним є те, що існує стимул і для удосконалення технологій, які використовуються у виробничому процесі.

Крім цього, існують дозволи на викиди, що розподіляються на жителів району, котрі можуть їх продати підприємцям. У цьому випадку вони одержують компенсацію за забруднені повітря і воду.

У США тільки на кінець 80-х років зафіксовано близько 10тис. угод про торгівлю правами на викиди, що дозволило американським фірмам зекономити до 10млрд. $ (такі угоди існують і в середині великих фірм).

Слід зазначити, що при використанні такої торгівлі зменшуються бюджетні витрати на фінансування адміністративних заходів по охороні навколишнього середовища.

Проте, як зазначено, зараз вже з'являється думка про неперспективність податків у порівнянні із вкладенням коштів в енергозберігаючі технології, законодавство, зміну стилю життя.

6.3. Законодавство у галузі екології та деякі приклади впровадження екологічних програм.

Визнаним лідером у світі щодо економіко – екологічного розвитку є США. Цьому сприяє досконаліть існуючих законів та працевлаштування як на федеральному так і на державному рівнях. Кожен штат має свій набір законів про охорону НС (навколишнього середовища). Це, як правило, закони про чистоту повітря, води, поводження з відходами.

Так, на основі закону про національну політику в області охорони НС багато штатів прийняли аналогічні законодавчі акти. Наприклад, в Нью - Йорку уряд штату і всі організації, що подають заявку на організацію виробничої діяльності, передбачали зменшення, або запобігання шкідливому впливу своєї діяльності на НС.

Проблемою №1 стає утилізація відходів. Закони покладають відповідальність на штати за регулювання поводження з безпечними твердими відходами. Багато штатів розробили жорсткі екологічні стандарти на обладнання для переробки твердих відходів, звалищ сміття та установки на його спалення.

Найбільше законодавчих актів стосується повторної переробки відходів. Штати Нью-Джерсі, Пенсільванія, та інші, мають закони про переробку, близько 20 штатів вимагають від уряду тільки купівлі перероблених продуктів.

В Каліфорнії прийнятий закон, згідно з яким вся целюлозна та паперова продукція повинна на ¼ мати перероблену продукцію. Аналогічно в Коннектикуті існує закон, згідно якого до 1998 року вся паперова продукція повинна містити 20% переробленого паперу.

Крім цього, деякими штатами прийняті постанови про використані пляшки.

Штати Нью –Джерсі, Іллінойс прийняли закон про очищення забруднення місцевості у випадку її продажу. Згідно цього існує заборона на продаж власності, яка не пройшла контролю на наявність токсичних забруднень. Угода не вступить у силу, поки власність не буде очищена, або не буде прийнятий план очищення, який затверджується урядом штату.

Закон про безпеку питної води та токсичних речовин, забороняє будь – які види підприємницької діяльності, що пов'язані із використанням хімічних речовин, що викликають ракові пухлини і проблеми дітонародження. Контрольний список включає 29 речовин, куди входять: бензин, свинець, хром, вінілхлорид. Планується доповнення списку до 150 речовинами, в тому числі етиловим спиртом, що міститься в алкогольних напоях.

Деякі приклади впровадження екологічних програм.

Проблема економії енергії є актуальною не тільки для країн з перехідною економікою, але й для розвинутих. Тому, наприклад, у ряді штатів США (Каліфорнія, Нью – Йорк, Орегон) впроваджені програми, які сприяють одержанню прибутку від продажу енергії і одержанню комунальними службами фінансових субсидій для підвищення ефективності роботи. Так, у Каліфорнії, якщо завдання економії енергії комунальними службами виконані, то вони одержують прибуток у розмірі 15-17% від вартості електроенергії, яка продається споживачам.

У США “ Програма раціонального використання природних ресурсів” економічно стимулює фермерів дбайливо ставитись до землі. Якщо фермер висаджує дерева і сіє траву на землях, що піддаються ерозії, то він протягом десяти років одержує 120 доларів у розрахунку на гектар щорічно.

Переробка вторинних ресурсів знаходиться у центрі багатьох програм. Місто Сіеттл прийняло програму щодо зменшення відходів на 60% на період до 1998 року. Вже через рік місту вдалося мати рівень 37% у використанні вторинних ресурсів. Тим громадянам, які приймають участь у кампанії по переробці вторинних ресурсів, місто забезпечить пільги у вигляді безкоштовних послуг по збиранню сміття; тим же громадянам, що не приймають участі у програмі, плата за послуги сміттєзбору збільшується пропорційно кількості сміття, що викидається.

Німецьке місто Гельдельберг має рівень 37% у переробці вторинних ресурсів шляхом введення правила для громадян, які зобов’язуються їх сортувати на харчові та інші побутові відходи, а також здавати склотару і макулатуру в місцеві приймальні пункти.

У 1991 році Агентство по ОНПС (США) створило програму по проблемі кислотних дощів, яка впроваджена багатьма штатами.

Програма “ Acid Rain Hotline” включає відповідні питання забезпечення необхідною інформацією та розпорядження документів агентства серед усіх зацікавлених груп. Гаряча лінія допомагає відвідувачам знайти рішення з технічних питань, які торкаються сфери інтересів цієї програми. Для цього існує оперативний дивізіон, що протягом 24 годин дає професійні відповіді будь – кому, хто того потребує. Гаряча лінія обслуговує торгові асоціації, групи споживачів, бізнесменів, локальні державні агентства та агентства штатів, а також загальну громадськість. На думку авторів, програми, це допомагає людям і регулює підхід до проблеми кислотних дощів.

Деякі погляди на розв’язання екологічних проблем сучасності

Безумовно, відсутні певні кордони на ініціативу у напрямку приватних капіталовкладень. Але вони – часто мало узгоджуються з екологією довкілля: збільшення вигоди від капіталовкладень та розрахунки інтересів еліти, помилкові напрямки інвестицій та інше призводить до занедбаного довкілля.

Аналіз збитків, що завдаються природі невдачами ринкової економіки та політики, здійснюється на основі досвіду розвинутих країн і можуть бути враховані при пошуку стратегії розвитку адміністративних районів.

Виділяються три рівні, які формують збитки довкіллю:

- генеральний політичний;

- екологічний політичний;
- проектний.

Генеральний політичний рівень - це рівень, на якому збитки навколишньому середовищу не можуть бути очевидними, але довгий час вони можуть діяти достатньо негативно. Приклад цьому – сама економіка, в якій індивідуальні прагнення успіху реалізації капіталовкладень не призводять до правильного управління природними багатствами.

Екологічний політичний рівень стосується довкілля, де свідомі рішення призводять до деградації навколишнього середовища шляхом таких заходів, як зменшення податків, плати, депозитів, субсидій, що торкаються природи.

Проектний рівень ставить своєю метою оптимально вирішити проблему збитків навколишньому середовищу. Забруднення повітря і води від промисловості повинні бути зведені до мінімуму, скорочені межі використання сільськогосподарських хімікатів; ліквідовані недоробки в біологічній промисловості; розглянуті питання, які пов'язані із шкідливою дією на здоров'я людини і т. п.

Вирішення проблем навколишнього середовища повинно передбачати взаємозв'язок трьох рівнів, оскільки неможливо, щоб один із них повністю усував би їх усіх.

Економічні важелі екологічної політики у США.

1. Податки, що накладаються на тих, хто забруднює навколишнє середовище. Переваги цього методу в тому, що підприємства з високою собівартістю і забрудненнями намагаються платити податки, а підприємства з низькою собівартістю – максимально знижують рівень забруднення, щоб запобігти штрафним санкціям. Знімається також проблема державного фінансування природоохоронної політики. Проте податкова система не отримала широкого застосування (за винятком податку на токсичні речовини і на спеціальні господарські рішення, наприклад, при побудові трансаляскінського нафтопроводу було створено спеціальний фонд – 0,5 дол за кожен барель нафти –для боротьби з аваріями), оскільки підприємці вважали, що це ускладнить їхню діяльність.
2. Важелі спонукального характеру:

- субсидії на природоохоронну діяльність з федерального бюджету зумовлюють подальші капіталовкладення в охорону природи, але водночас гальмують запровадження маловідходної технології, оскільки вона використовується лише для створення очисних споруд;
- податкові пільги і прискорена амортизація обладнання;

  Мають такий самий недолік, що й субсидії – вони прискорюють і стимулюють установку капіталомісткого очисного обладнання на шкоду впровадженню маловідходної технології.
- безпроцентні позики спеціального випуску для закупівлі очисного обладнання, які набули значного поширення у 70 – ті роки. Але це було вигідним засобом для перекачування державних коштів у кишеню великих корпорацій. Пізніше ця система була ліквідована як неефективна;

- з метою допомоги дрібним і середнім підприємствам комерційні банки на гарантованій державою основі видають довготермінові позики (строком до 30 років) з низьким процентом (6,65%) у розмірі до 500 тис. доларів. Невеликим фірмам (чисельністю до 250 чол.) виділяється безкоштовна допомога для захисту навколишнього середовища;
- прямі платежі за забруднення не набули поширення. Як експеримент, у Коннектикуті була визначена плата за наднормативне забруднення середовища. Проте цей підхід на думку американських спеціалістів стимулює дотримання цих адміністративно – законодавчих норм, не спонукуючи промислові фірми до зменшення рівня забруднення середовища нижче від встановлених норм, навіть якщо вартість його невелика. Але ці методи широко використовуються у Франції, Норвегії, Швеції та інших країнах;
- значну роль відіграє система штрафів. За злісні порушення в галузі охорони води і атмосфери штраф становить 25 тис. дол. за кожний день порушення, а в межах карної відповідальності – до двох років ув'язнення;
- в останні роки запроваджуються методи ринкового регулювання:

1) "пузирковий метод" з можливістю обмінюватися "правом" на викид (на комерційній і компенсаційній основі);
2) створення "екологічних" банків, депозити яких утворюються за рахунок "надлишкового скорочення забруднення".

Ці методи непридатні у разі особливо небезпечних забруднень. Ринкові методи поки що не отримали широкого поширення в Україні

Проведений огляд сучасних проблем навколишнього середовища і засобів їх вирішення у розвинутих країнах, і, в першу чергу, США, дає надію, що і в Україні може бути створено екологічно стабільне суспільство.

Можна стверджувати, що за останню чверть XX ст. досягнуто суттєвого прогресу в забезпеченні охорони та оздоровлення навколишнього природного середовища за допомогою застосування різноманітних інструментів екологічної політики, у тому числі таких, що ґрунтуються на ринкових підходах. Сьогодні серйозна увага приділяється забезпеченню дотримання створеного за цей період екологічного законодавства.

З історичного погляду, відлік координованого природоохоронного співробітництва на рівні всього європейського регіону можна починати від Конференції міністрів екології європейських країн, що відбулася в замку Добржиш поблизу Праги в 1991 р. На цій конференції прозвучав і був підтриманий заклик до здійснення комплексної оцінки стану навколишнього природного середовища Європи, а також була висунута пропозиція щодо розробки Екологічної програми для Європи.

Програма була ухвалена на Софійській конференції міністрів "Довкілля для Європи" (1995), стала першою спробою сформулювати довгострокові пріоритети екологічної політики на загальноєвропейському рівні. Особливістю цього документа є те, що в ньому не пропонуються кількісні показники стану НПС і терміни досягнення їх, не ставляться завдання конкретним країнам. Це скоріше політичний документ, у якому формулюються основні напрями реалізації екологічної політики в Європі, загальновизнані заходи й рекомендації. Таким

чином, Екологічна програма для Європи – не лише документ, а й динамічний процес удосконалення і розвитку європейської екологічної політики.

У зв'язку з екологічними програмами дій, що реалізуються в країнах Європейського союзу, було визнано необхідність координації зусиль усіх відповідних європейських інституцій в єдиному план – європейському процесі, сприяння розвитку гармонізованої нормативної бази для створення умов досягнення збалансованого розвитку в Європі, посилення уваги до питань екологічного стану довкілля як одного зі складників європейської безпеки взагалі.

Екологічна політика в країнах Центральної та Східної Європи має свої особливості порівняно з країнами Європейського союзу. Тому що ці країни перебувають у стані переходу від планово – командної до ринкової економіки. Тим часом екологічні проблеми країн ЦСЄ набули дуже серйозного характеру. Крім нестачі фінансових ресурсів проблемою є брак інституцій і спеціалістів, здатних розв'язувати природоохоронні завдання в умовах нових економічних відносин

Питання для самоперевірки.

1. Які існують економічні методи боротьби за збереження навколишнього середовища у західних країнах?
3. Які існують напрями економічної екології у США?
4. Що передбачає законодавство в галузі екології зарубіжних країн?
5. Назвіть деякі приклади впровадження екологічних програм.
6. Які існують рівні, що формують збитки довкіллю?
7. Що повинно передбачати вирішення проблем навколишнього середовища7

Використана література:

Нормативно-правова:

1. Закон України Про оцінку впливу на довкілля | від 23.05.2017 № 2059-VIII (rada.gov.ua)

2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII

3. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази на період до 2030 року»

4. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року»

5. Указ Президента України №111/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози

національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»

6. Указ Президента України №104/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2021 року «Про заходи щодо підвищення рівня хімічної безпеки на території України»

7. Указ Президента України № 511/2019 «Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів»

8. Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»

9. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.11.2016 № 932-р

10. Стратегія поводження з радіоактивними відходами в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2009 року № 990

11. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08 листопада 2017 року № 820

12. План заходів із впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері промислового забруднення, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2019 № 1422

13. Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 616-р

14. План заходів щодо реалізації Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 травня 2018 р. № 353-р

Додаткова:

1. Дудкін П. Д., Кужда Т. І., Мельник Л. М., Мосій О. Б. Сороківська О. М., Струтинська І. В. Екологічне управління бізнесом в умовах євроінтеграції. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. 176 с.

2. Основи екологічного менеджменту : [навчальний посібник] / О. Б. Кузьменко, В. І. Андрєєв. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 160 с.

3. Якимчук А.Ю., Валюх А.М., Пахаренко О.В. Стратегія інформаційного забезпечення управління еколого-економічною безпекою України в умовах військово-політичної нестабільності. Монографія. Рівне: НУВГП, 2020. 156 с.

4. Якимчук А.Ю., Якимчук О.Ф. Формування напрямків удосконалення управління туристичною галуззю України в контексті державної безпеки.

Монографія «Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: монографія». Луцьк: ЛНТУ, 2020. 364 с.

5. Якимчук А.Ю., Навроцький Р.Л. Екологічні інновації: основа економічної безпеки. Монографія. Рівне: НУВГП, 2017. 230 с.

6. Удосконалення механізмів державного регулювання розвитку «зеленої» енергетики як основи розвитку еколого-економічної безпеки України Монографія Енергоефективність та відновлювальна енергетика в Україні: проблеми управління : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І. М. Сотник. Суми: ПФ Видавництво "Університетська книга", 2019. 247 с.

7. Енергоефективність та відновлювальна енергетика в Україні: проблеми управління: колект. моногр. Розділ 2.2. «Удосконалення механізмів державного регулювання розвитку «зеленої» енергетики як основи розвитку еколого-економічної безпеки України»; за заг. ред. д.е.н., проф. Сотник І.М. Суми: СумДУ, 2019. 277 с. С. 115-127.

8. Дударєва Г.Ф. Екологічна паспортизація територій та підприємств: навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра напряму підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / Г.Ф. Дударєва. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 86 с.

Інформаційні ресурси:

1. Верховна Рада України. URL: www.rada.gov.ua.
2. Кабінет Міністрів України. URL: www.kmu.gov.ua.
3. Міністерство аграрної політики та продовольства. URL: https://minagro.gov.ua/ua.
4. Міністерство економіки України. URL: www.me.gov.ua.
5. Міністерство соціальної політики України. URL: www.mlsp.kiev.ua.
6. Міністерство фінансів України. URL: www.mof.gov.ua.
7. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua.
8. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості. URL: https://mspu.gov.ua/
9. Державний служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
10. Міністерство інфраструктури України. URL: http://mtu.gov.ua/
11. Державна податкова служба України. URL: https://tax.gov.ua/
12. Національна Академія наук України. URL: http://www.nas.gov.ua.
13. Центр антикризових досліджень. URL: http://www.anticrisis.come.to.
14. Центр інновацій та розвитку. URL: http://www.ngoukraine.kiev.uaids/
15. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського. URL: www.nbuv.gov.ua. 16. Державна науково-технічна бібліотека України. URL: www.gntb.n-t.org.